

**ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО**

КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ ТА ЕКОНОМІКИ

ФІЛОСОФІЯ
МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
і
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК
для практичних занять
змістових модулів 1 та 2
курсу «Філософія та біоетика»
студентів I курсу медичних факультетів
галузь знань 22 «Охорона здоров'я»
спеціальність 222 «Медицина»

Львів – 2018

УКЛАЛИ:

ДЕРЖКО Ігор Зеновійович – доктор філософських наук,
професор, завідувач кафедри філософії та економіки
ЛНМУ ім. Данила Галицького

ЛУЩ Уляна Ігорівна – кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії та економіки
ЛНМУ ім. Данила Галицького

РЕЦЕНЗЕНТ:

КАРІВЕЦЬ Ігор Володимирович – доктор філософських
наук, доцент, завідувач кафедри філософії Національного
університету «Львівська Політехніка»

РОЗГЛЯНУТО:

На засіданні кафедри філософії та економіки ЛНМУ
ім. Данила Галицького (протокол № 7 від «01» лютого 2018 р.)

ЗАТВЕРДЖЕНО:

Цикловою методичною комісією з гуманітарних дисциплін (протокол
№ _____ від _____ 2018 р.), голова методичної
Комісії професор Держко І.З.

ЗМІСТ

<u>Вступ.....</u>	<u>4</u>
<u>Тематичний план лекцій з курсу «Філософія та біоетика».....</u>	<u>6</u>
<u>Тематичний план практичних занять з курсу «Філософія та біоетика».....</u>	<u>7</u>
<u>Тема 1.....</u>	<u>8</u>
<u>Тема 2.....</u>	<u>11</u>
<u>Тема 3.....</u>	<u>14</u>
<u>Тема 4.....</u>	<u>18</u>
<u>Тема 5.....</u>	<u>22</u>
<u>Тема 6.....</u>	<u>26</u>
<u>Тема 7.....</u>	<u>30</u>
<u>Тема 8.....</u>	<u>33</u>
<u>Тема 9.....</u>	<u>37</u>
<u>Тема 10.....</u>	<u>40</u>
<u>Тема 11.....</u>	<u>43</u>
<u>Тема 12.....</u>	<u>47</u>
<u>Тема 13.....</u>	<u>50</u>
<u>Форми поточного та підсумкового контролю.....</u>	<u>53</u>
<u>Рекомендована література.....</u>	<u>56</u>

ВСТУП

Метою змістових модулів 1 та 2, що належать до розділу «Філософія» курсу «Філософія та біоетика», є формування теоретичних засад духовної культури особистості, які відповідають сучасним викликам медичної практики.

«Методичні вказівки і термінологічний словник для практичних занять змістових модулів 1 та 2 курсу “Філософія та біоетика”» для студентів медичних факультетів І року навчання укладено згідно з навчальною програмою та на основі **компетентнісного підходу** у вищій медичній освіті.

Згідно з вимогами стандарту, «Методичні вказівки і термінологічний словник...» сприяють набуттю студентами таких **компетентностей**:

інтегральної:

- ✓ духовно-теоретичний особистісний розвиток на основі розуміння логіки та тенденцій соціокультурного розвитку людства;

загальні:

- ✓ здатність до абстрактного, логічного мислення, аналізу і синтезу;
- ✓ самостійно опрацьовувати першоджерельну літературу на високому теоретичному рівні;
- ✓ здатність навчатися – бути відкритим до нових знань та підходів;
- ✓ бути критичним та самокритичним;
- ✓ відкритість до діалогу;
- ✓ здатність до міжособистісної взаємодії та роботи в команді;
- ✓ працювати в міжнародному контексті на основі поваги до мультикультурних відмінностей;
- ✓ застосовувати отримані філософські знання на практиці;
- ✓ адаптуватися до нових ситуацій;
- ✓ генерувати нові ідеї на основі аналітично-синтетичного опрацювання філософської проблематики;
- ✓ ідентифікувати, формулювати та розв’язувати проблеми;
- ✓ приймати обґрунтовані рішення;
- ✓ ініціативність та підприємницький дух;
- ✓ мотивувати людей рухатись до спільних цілей;
- ✓ діяти з соціальною відповідальністю та громадянською свідомістю;
- ✓ екологічна свідомість – орієнтація на збереження навколишнього середовища;

спеціальні (фахові, предметні):

- ✓ оперувати філософським та загальнонауковим понятійно-категоріальним апаратом;
- ✓ критично аналізувати сучасні соціокультурні проблеми на основі засвоєного філософського знання;
- ✓ приймати виважене рішення у медичній практиці;
- ✓ проводити наукові дослідження на високому рівні, покликаючись на отримані філософські знання про наукове пізнання наукові методи та феномен науки загалом;
- ✓ взаємодіяти з пацієнтом на основі етичних засад;
- ✓ користуватися критеріями істини у медичній практиці;

- ✓ враховувати культурні, соціальні та економічні особливості особистості пацієнта у власній медичній практиці.

Основними завданнями вивчення розділу «Філософія» є:

здобути:

- інтегральне розуміння логіки соціокультурного розвитку людства;

знати:

- основні філософські категорії та поняття, витоки та специфіку історичного розвитку філософії;
- основні філософські підходи до розв'язання фундаментальних філософських проблем;

вміти:

- логічно та творчо мислити задля ефективного розв'язання проблем власного особистісного розвитку та власної медико-фармацевтичної практики;
- критично аналізувати сучасні соціокультурні проблеми на основі засвоєного філософського знання;
- обирати належні цінності та керуватися ними у власній медико-фармацевтичній практиці;
- користуватися критеріями істини у медико-фармацевтичній практиці;
- інтерпретувати історико-методологічні принципи філософського пізнання природи і суспільства та їх взаємодії;
- застосовувати загальнонаукові та конкретно наукові методи пізнання та практичної діяльності;
- застосовувати філософські знання для розуміння культурних традицій та їх впливу на розвиток різних галузей медицини.

«Методичні вказівки і термінологічний словник...» містять:

- 1) тематичні плани лекцій та практичних занять;
- 2) план практичних занять з кожної теми;
- 3) термінологічний словник окремо для кожної теми, який забезпечує студента базовим навчальним матеріалом для практичного заняття;
- 4) методичні вказівки для опрацювання та засвоєння кожного питання плану кожної теми, які тезово розкривають зміст і структуру кожного питання, зосереджують увагу студента на істотних проблемних моментах, мотивують до критичного аналізу та обговорення матеріалу в групі, заохочують обґрунтувати свою думку щодо різних філософських проблем, розтлумачити різні філософські ідеї та підходи, аргументувати свою згоду з різними філософськими концепціями або навести контраргументи для їхнього спростування;
- 5) питання для самоконтролю;
- 6) основну та рекомендовану літературу до кожного заняття.

Тематичний план лекцій з курсу «Філософія та біоетика»

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Філософія і світогляд. Філософія і наука.	2
2	Історичний розвиток філософії: Античність, Середні Віки та Відродження	2
3	Філософія Модерну та сучасна західна філософія	2
4	Українська філософія	2
5	Онтологія: філософське вчення про буття	2
6	Філософія свідомості. Філософська антропологія	2
7	Гносеологія: проблема пізнання та істини. Феномен науки.	2
8	Соціальна філософія, філософія культури та філософія історії.	2
Разом		16

Тематичний план практичних занять з курсу «Філософія та біоетика»

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1		
Історичний розвиток предмету філософії		
1	Філософія і світогляд. Філософія і наука.	2
2	Філософія Давнього Сходу	2
3	Антична філософія	2
4	Філософія Середніх Віків та Відродження	2
5	Філософія Нового часу. Класична німецька філософія.	2
6	Сучасна західна філософія	2
7	Українська філософія	2
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2		
Теоретичні та практичні проблеми філософії		
8	Онтологія: філософське вчення про буття	2
9	Філософія свідомості	2
10	Філософська антропологія	2
11	Гносеологія: проблема пізнання та істини. Феномен науки.	2
12	Соціальна філософія та філософія культури	2
13	Філософія історії	2
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3		
Біоетика		
14	Історичні корені біоетики. Епістемологія та етико-культурні корені біоетики. Філософські основи біоетики. Право на життя від моменту запліднення. Біоетична концепція демографії. Проблеми абортів.	2
15	Контрацепція та її альтернатива – природні методи розпізнавання днів плідності. Біоетична концепція охорони життя людини. Проблеми допоміжних репродуктивних технологій та їх альтернатива – НаПроТехнології. Біоетична неприпустимість продукування та використання живих людських ембріонів для отримання стовбурових клітин. Шлях до можливості клонування людини – знецінення гідності людського розмноження та ембріону. Основи біобезпеки. Інформована згода та експериментування на людині Маніпуляції з психічним здоров'ям людини.	2
16	Біоетика і трансплантація органів. Ксенотрансплантація з точки зору біоетики. Проблема евтаназії в контексті біоетики. Альтернатива евтаназії – паліативне лікування.	2
17	Стан і перспективи розвитку біоетики в Україні. Вплив біоетики на ефективність діяльності органів та установ системи охорони здоров'я України. Біоетичний аспект боротьби з алкоголізмом. Тютюнозалежність як проблема біоетики. Проблема профілактики наркоманії та реабілітації і ресоціалізації наркозалежних. Профілактика СНІДу та лікування хворих на СНІД в контексті біоетики. Біоетика і соціальні проблеми.	2
Разом		34

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Тема 1.

ФІЛОСОФІЯ І СВІТОГЛЯД. ФІЛОСОФІЯ І НАУКА.

ПЛАН

1. Філософія і світогляд. Історичні типи світогляду: міфологічний, релігійний, філософський та науковий.
2. Структура філософського знання. Функції філософії.
3. Філософія та наука.
4. Філософські та наукові методи. Їх класифікація та характеристика.

Термінологічний словник

Аксіологія – розділ філософії, що вивчає цінності, їхнє походження, природу, види, вплив на суспільство як ціле та окрему особу.

Аскетизм – спосіб життя, що полягає у відмові від тілесних задоволень та матеріальних благ задля досягнення духовної досконалості.

Буття – найабстрактніша філософська категорія, у класичній філософії нерідко ототожнюється з Сущим і означає все, що існує; в некласичній філософії Буття як чисте існування протиставляється Сущому.

Гносеологія – розділ філософії, що вивчає пізнання, знання та істину.

Дуалізм – філософська концепція, в якій утверджується існування двох протилежних компонентів, які не можуть бути об'єднані (душі і тіла, світу ідей та світу речей, матеріального та духовного буття тощо).

Логіка – філософське вчення про закони і форми мислення.

Метафізика – 1) філософське вчення про першооснови, граничні і надчуттєві принципи Буття; 2) філософський метод, протилежний діалектичному.

Монотеїзм – віра в єдиного Бога.

Онтологія – розділ філософії, що вивчає Буття як таке, його структуру, фундаментальні принципи, форми, способи та властивості; розділ метафізики.

Персоніфікація – приписування людських властивостей явищам та силам природи, неживим предметам.

Політеїзм – віра в багатьох богів.

Світогляд – сукупність поглядів на світ і місце людини в ньому, а також модель поведінки у світі, сформована на основі цих поглядів.

Трансценденція – (буквальний переклад з латині: «те, що виходить за межі») – те, що не дане у чуттєвому досвіді, надчуттєве духовне начало, яке лежить поза межами чуттєвого світу.

Методичні вказівки

1. *Філософія і світогляд. Історичні типи світогляду: міфологічний, релігійний, філософський та науковий.*

- Дайте визначення поняттю «світогляд», поясніть взаємозв'язок між світовідчуттям, світосприйняттям та світорозумінням.
- На основі поняття «персоніфікація» розкрийте міфологічне трактування природи та структури дійсності.
- Опишіть місце людини в природі та спільноті з погляду міфології, поясніть роль магії для становища людини у світі.
- Чому лише три релігії ґрунтуються на релігійному світогляді? Назвіть їх та поясніть.
- Поясніть, в чому полягає дуалістичне трактування дійсності в релігійному світогляді.
- Обґрунтуйте, чому Бог є трансцендентним в релігійному світогляді.
- Розкрийте специфіку дуалістичного трактування людини з погляду релігії: через відносини людиною з Богом, її роль у природі та аскетизм як новий спосіб життя.
- Поясніть специфіку філософії (з грец. «любов до мудрості») на основі аналізу поняття «мудрість» та його відмінності від понять «знання», «розум», «освіченість» тощо.
- З'ясуйте особливість філософського трактування відношення «людина-світ» і поясніть три значення світу: як природи, як суспільства і як іншої людини.
- Розкрийте філософське трактування місця людини в світі та її роль у процесі філософування.
- Опишіть подібності між філософським та науковим способом пояснення світу.

2. *Структура філософського знання. Функції філософії.*

- Наведіть кілька визначень терміну «філософія», сформульованих в різних історичних епохах та порівняйте їх.
- Об'єктом філософського дослідження є Буття, предметів філософського дослідження – безліч. На основі порівняння з об'єктом та предметом будь-якої науки (біології, хімії тощо) поясніть специфіку філософії.
- Розкрийте зміст онтології, гносеології та аксіології та поясніть, як вони співвідносяться під час дослідження будь-якого з предметів філософії (культури, медицини, природи тощо).
- Поясніть специфіку трьох компонентів філософування: 1) подиву; 2) сумніву; 3) рефлексії.
- Охарактеризуйте основні функції філософії (світоглядну, пізнавальну, інтегративну, комунікативну та інші).

3. *Філософія та наука.*

- З'ясуйте, в якому столітті з'явилася філософія, а в якому столітті з філософії виокремилася наука. Яка проблематика була окреслена для філософії та науки після відокремлення науки?
- Прокоментуйте цитату британського філософа ХХ ст. Бертрана Рассела: «Наука – це те, що ви знаєте; філософія – це те, чого ви не знаєте».
- Розкрийте засадничі відмінності між філософією та наукою: прагнення філософії до узагальнення, абстрактності, суб'єктивності та тенденцію науки до спеціалізації, конкретності, емпіричності, об'єктивності.
- Поясніть, яким чином методологічна функція філософії розкриває роль філософії для наукового пошуку.
- Поміркуйте, яким чином наука та філософія взаємодіють, в яких аспектах доповнюють одна одну.
- На основі вивчених трьох попередніх питань підсумуйте та обґрунтуйте, чому філософія не є наукою в строгому значенні поняття «наука».

4. Філософські та наукові методи. Їх класифікація та характеристика.

- Охарактеризуйте специфіку емпіричних методів дослідження (вимірювання, спостереження, експеримент, анкетування тощо).
- Охарактеризуйте специфіку теоретичних методів дослідження (аналіз-синтез, індукція-дедукція, порівняння, узагальнення, абстрагування, ідеалізація тощо).
- Поясніть, які саме методи – емпіричні чи теоретичні – є використовуються тільки в науці, а які методи застосовуються і в науковому, і у філософському дослідженнях.
- Розкрийте відмінність між метафізичним та діалектичним методами як специфічно філософськими методами дослідження.
- Охарактеризуйте особливості герменевтичного та феноменологічного методів філософського дослідження.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення світогляду, розкрийте етапи та рівні його формування.
2. Порівняйте трактування природи та дійсності загалом у міфологічному та релігійному типах світогляду.
3. Порівняйте міфологічне та релігійне трактування становища людини у природі та суспільстві (спільноті).
4. Дайте визначення основним галузям філософського знання.
5. Які відмінності та подібності між філософією та наукою?
6. Перелічіть емпіричні, теоретичні та філософські методи.

Література

Основна:

1. Берко П., Держко І., Рітула Г., Небелюк М. Філософські проблеми медицини. – Львів, 2011.

2. Горлач М.І., Кремень В.Г., Ніколаєнко С.М., Требін М.П. Основи філософських знань: філософія, логіка, етика, естетика, релігієзнавство: Підручник. – Київ, 2008.
3. Данильян О.Г., Тараненко В.М. Філософія: Підручник. – Харків, 2011.
4. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології: Навчальний посібник / за ред. Н. Хамітова. – Київ, 2016.
5. Касьян В.І. Філософія: відповіді на питання екзаменаційних білетів: Навчальний посібник. – Київ, 2008.
6. Кривуля О.М. Філософія: Навчальний посібник. – Харків, 2010.
7. Тарелкін Ю.П., Цикін В.О. Філософія в структурно-логічних схемах. – Суми, 2006.

Додаткова:

8. Кемп П. Переосмислення філософії як сили слова // Вісник Львівського університету. Серія «Філософські науки». – Вип. 11. – 2008. – С. 7 – 14. – Режим доступу: http://old.filos.lnu.edu.ua/Visnyk/2008_11/1.pdf

Тема 2. ФІЛОСОФІЯ ДАВНЬОГО СХОДУ

ПЛАН

1. Східна та західна філософські парадигми.
2. Філософія Давнього Китаю: даосизм і конфуціанство.
3. Філософія Давньої Індії: засадничі світоглядні настанови, періоди, школи. Буддизм.

Термінологічний словник

Атман – філософське поняття давньоіндійської філософії, що означає індивідуальну душу людини, її духовне «Я».

Брахман – філософське поняття давньоіндійської філософії, що означає безособовий духовний Абсолют, який є основою Буття.

Веди – священні тексти індуїзму, написані на санскриті.

Дао – (буквальний переклад з китайської: «шлях») – надзвичайно абстрактне поняття в даосизмі, Дао не можна відчуту та сповна описати, Дао підтримує гармонію у Всесвіті, збалансовує дві протилежності (Інь та Ян).

Жень – людяність, людинолюбство, гуманність, взаємність, доброта до людей, щирість, найвища чеснота, яка притаманна «шляхетній людині», згідно з вченням Конфуція.

Золоте Правило Моральності – етичний принцип людинолюбства, наявний в багатьох етичних концепціях різних епох, найпростіше формулювання якого звучить:

«Поводься з іншими так, як хочеш, щоб поводитись з тобою» або «Не чини іншим того, чого не хочеш, щоб чинили тобі».

Ідеалізм – філософська течія, заснована на погляді, що все, що існує (фізичне і нефізичне), походить з ідеального або духовного нематеріального, надчуттєвого першоначала.

Карма – закон відплати в індійській культурно-філософській традиції, причинно-наслідкова закономірність, згідно з якою дії людини (праведні та гріховні) впливають на її долю та визначають наступний етап реінкарнації (переродження).

Космоцентризм – філософський принцип, згідно з яким природа трактується як космос – раціонально впорядковане, гармонійне, самодостатнє ціле.

Матеріалізм – філософська течія, заснована на погляді, що все, що існує (фізичне і нефізичне), походить з матерії як першоначала, тобто матерія (чуттєво дана фізична реальність) є первинною щодо нематеріальних форм Буття (духу, ідеї, думки, свідомості, емоцій тощо).

Сансара (самсара) – коло перероджень (реінкарнації) в індійській культурно-філософській традиції.

У-вей – принцип «недіяння» у даосизмі, етичний принцип поведінки людини у світі: зовнішня пасивність та внутрішня активність людини.

Упанішади – філософська частина Вед, написані у формі діалогу між вчителем та учнем.

Методичні вказівки

1. Східна та західна філософські парадигми.

- Дайте визначення поняттю «парадигма» у філософському та культурологічному контексті.
- Порівняйте відмінності у трактуванні ставлення людини до природи у Східній та Західній світоглядно-культурних традиціях.
- Проаналізуйте відмінності у відносинах між індивідом (одиночною особою) та спільнотою (родиною, кланом, суспільством) у Східній та Західній світоглядно-культурних традиціях.
- Поміркуйте, яке значення приписується минулому у Східній та Західній світоглядно-культурних традиціях.
- Поясніть відмінність у ставленні до майбутнього та інновацій у Східній та Західній світоглядно-культурних традиціях.
- Посилаючись на з'ясовані відмінності між Східною та Західною парадигмами, обґрунтуйте, чому наука зародилася саме у Західному світі.

2. Філософія Давнього Китаю: даосизм і конфуціанство.

- Розкрийте зміст поняття «Дао» та роль, яку виконує Дао у природі.
- Охарактеризуйте поняття «Інь» та «Ян» і поясніть, чому добро і зло не належать до списку протилежностей, які слугують прикладами відношення між Інь та Ян.
- Опишіть ставлення людини до світу та її життєву програму, що містяться у понятті «у-вей».

- Розтлумачте, чому вода є символом мудрості в даосизмі на основі аналізу цитати Лао-Цзи: «Вмілий воїн не піддається гніву. Той, хто вміє перемагати, ніколи не нападає. Той, хто вміє керувати людьми, ставить себе нижче за них. Це я називаю чеснотою уникнення боротьби ... це означає слідувати природі».
- Поясніть, як пов'язані конфуціанський принцип «жень» та Золоте Правило Моральності.
- Обґрунтуйте вагомість та актуальність застосування у сучасному соціальному житті конфуціанського принципу «Виправлення Імен» («чжен мін»).
- Опишіть основні принципи поведінки та завдання «шляхетної людини», згідно з філософським вченням Конфуція.

3. Філософія Давньої Індії: засадничі світоглядні настанови, періоди, школи.

Буддизм.

- Коротко охарактеризуйте філософські школи астіка (традиційні, які визнавали авторитет Вед) та настіка (нетрадиційні школи, що не визнавали авторитету Вед).
- Проаналізуйте основні світоглядні ідеї Упанішад – філософської частини Вед.
- Поясніть, як співвідносяться поняття «сансара» і «карма».
- Дайте визначення понять «брахман» та «атман» і поясніть їхній взаємозв'язок у трактуванні, поданому в Упанішадах, та у трактуванні з позицій буддизму.
- Проаналізуйте біографію засновника буддизму Сіддхартхи Гаутами та поясніть мотиви його життєвих рішень в контексті давньоіндійської культури.
- Розкрийте зміст Чотирьох Благородних Істин буддизму.
- Поясніть, що означає символ лотоса у буддизмі.
- Поясніть зміст понять «будда» та «нірвана».
- З'ясуйте специфіку трактування проблем душі та першооснов буття з позицій матеріалістичної школи Чарвака-локаята.

Питання для самоконтролю

1. Які основні відмінності між Східною та Західною філософськими парадигмами?
2. Чому в давньоіндійській філософії розглядається окрема особа та її індивідуальний духовний шлях, а проблема вдосконалення суспільства залишається поза увагою?
3. Чому хибним є порівняння нірвани з раєм у монотеїзмі (у юдаїзмі, християнстві чи ісламі)?
4. Які поняття розкривають суть світобудови в даосизмі?
5. Дотримання яких принципів формують «шляхетну людину» в конфуціанстві?
6. У чому полягає основна відмінність між конфуціанством та даосизмом?

Література

Основна:

1. Данильян О.Г., Тараненко В.М. Філософія: Підручник. – Харків, 20011.

2. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології: Навчальний посібник / за ред. Н. Хамітова. – Київ, 2016.
3. *Касьян В.І.* Філософія: відповіді на питання екзаменаційних білетів: Навчальний посібник. – Київ, 2008.
4. *Кривуля О.М.* Філософія: Навчальний посібник. – Харків, 2010.
5. *Петрушенко В.Л.* Філософія: Курс лекцій. Навчальний посібник. – Львів, 2003.
6. *Тарелкін Ю.П., Цикін В.О.* Філософія в структурно-логічних схемах. – Суми, 2006.

Тема 3. АНТИЧНА ФІЛОСОФІЯ

ПЛАН

1. Специфіка грецької філософії та грецького культурного середовища.
2. Проблема Архе у філософії досократиків.
3. Антропологічний поворот у грецькій філософії: софісти і Сократ.
4. Синтетичний етап класичного періоду грецької філософії: порівняння онтологічних, гносеологічних та етико-політичних концепцій Платона і Арістотеля.
5. Період Еллінізму: світоглядні орієнтири та основні школи (кініки, скептики, епікурейці, стоїки, неоплатоніки).

Термінологічний словник

Автаркія – поняття елліністичної філософії, яке означає самодостатність людини для досягнення щастя.

Анамнезіс – у концепції Платона пізнання як «пригадування» ідей (сутностей речей), які душа споглядала у світі ідей до з'єднання з тілом.

Архе – (буквальний переклад з грецької: «джерело, початок») – першопричина, першоначало, першоджерело всього, що існує, у філософії досократиків.

Евдемонізм – сформульована Арістотелем концепція щастя як діяльності раціональної частки душі, що полягає у вдосконаленні чеснот.

Еманація – у філософії неоплатоніків «випромінювання» вищими формами буття нижчих (Єдине \implies Розум \implies Душа \implies Природа).

Катарсис – (буквальний переклад з грецької: «очищення») – звільнення, очищення душі від пристрастей і негативних емоцій через мистецтво (музику, театральне дійство).

Космос – (від грецького «kosmeo» – «впорядковувати») – філософське поняття, що розкриває розуміння всесвіту як впорядкованого і гармонійного цілого, порядок якого пізнаваний людським розумом.

Монізм – онтологічна концепція, згідно з якою розмаїття всього, що існує, походить від одного єдиного першопочатку.

Релятивізм – принцип відносності людського знання, етичних принципів та моральних норм.

Сутність – внутрішній зміст речі, невід’ємні властивості, які роблять річ тим, чим вона є, і без яких річ не може існувати; як загальне поняття сутність є сукупністю вагомих специфічних властивостей, притаманних всім членам певного класу, роду чи виду.

Методичні вказівки

1. Специфіка грецької філософії та грецького культурного середовища.

- Поясніть, які особливості давньогрецької міфології (у порівнянні з давньоєгипетською, давньоіндійською та ін.) уможливили розвиток філософії як альтернативного способу тлумачення світу, незалежного від міфології.
- Обґрунтуйте, які саме особливості політичного життя давньогрецького полісу (міста-держави) сприяли розвитку поліфонічної філософської думки.
- Охарактеризуйте особливості давньогрецької культури (зокрема, духу змагальності), що вплинули на формування специфічного типу філософування, відмінного від східного.
- Розкрийте основні риси давньогрецького типу філософування.

2. Проблема Архе у філософії досократиків.

- Охарактеризуйте проблематику філософії досократичного періоду та поясніть, в чому полягає відмінність філософських вчень досократиків про першоначала та світобудову від міфологічних пояснень.
- Розкрийте зміст вчень про Архе представників матеріалістичного монізму: Фалеса, Анаксімена, Анаксімандра, Геракліта Ефеського.
- Поясніть ідеї про світобудову представників ідеалізму: Парменіда та Піфагора.
- Проаналізуйте вчення про Архе представників матеріалістичного плюралізму: Левкіпа та Демокріта (атомістів), Емпедокла, Анаксагора.
- Поміркуйте, які ідеї філософів-досократиків мали високу наукову цінність та стали рушієм розвитку науки.

3. Антропологічний поворот у грецькій філософії: софісти і Сократ.

- З’ясуйте соціально-політичні підстави антропологічного повороту, що характеризувався актуалізацією проблем цінностей, виховання і мови.

- Розкрийте особливості софістики як культурного явища та філософського напрямку та поясніть суть етичного релятивізму софістів на основі аналізу тези Протагора: «Людина – міра всіх речей».
- Аргументуйте вислів Ціцерона: «Сократ звів філософію з неба на землю».
- Розтлумачте суть методів, які використовує Сократ: маєвтика, іронія, індукція.
- Поясніть етичне вчення Сократа на основі відомого Сократового формулювання: «Добро – це знання, зло – це незнання».

4. Синтетичний етап класичного періоду грецької філософії: порівняння онтологічних, гносеологічних та етико-політичних концепцій Платона і Арістотеля.

- Розкрийте зміст вчення Платона про ідеї, звертаючись до його відомої Алегорії Печери.
- Поясніть, чому Арістотель критикує онтологічне вчення Платона та розкрийте суть матеріалізму Арістотеля на основі аналізу його вчення про «чотири причини виникнення речей». Підсумовуючи, порівняйте, як і де існують сутності речей за Платоном та за Арістотелем.
- Розкрийте вчення Платона про анамнезіс і з'ясуйте, що є джерелом знання на думку Платона та Арістотеля.
- Порівняйте вчення Платона та Арістотеля про душу та чесноти: яке визначення філософи дають чеснотам, чи існує ієрархія чеснот, чи чесноти є вродженими чи набутими.
- Розкрийте зміст евдемонізму Арістотеля, звертаючись до аналізу його визначення щастя як мети життя, як діяльності раціональної частини душі, що полягає у вдосконаленні своїх чеснот.
- Охарактеризуйте ідеальну державу за Платоном.
- Поясніть особливості правильних форм правління (монархія, аристократія, політія) та спотворених форм правління (тиранія, олігархія, демократія) за Арістотелем.

5. Період Еллінізму: світоглядні орієнтири та основні школи (кініки, скептики, епікурейці, стоїки, неоплатоніки).

- Обґрунтуйте, як занепад полісу та створення імперії Александром Македонським вплинули на соціально-політичну активність людей, статус громадянських цінностей та культурну ситуацію в Давній Греції.
- Поясніть, чому етика стала основною сферою філософських пошуків Еллінізму та чому філософію порівнювали із «санітарним возом, що йде вслід за боротьбою за життя та підбирає слабких і зраних».
- Розкрийте зміст поняття «автаркія», звертаючись до вислову засновника школи кініків Діогена Синопського, який на пропозицію Александра Македонського виконати будь-яке його бажання, сказав: «Відійди, бо ти заступаєш мені сонце».
- Проаналізуйте етичний зміст поняття «насолода» у філософії Епікура.

- Поясніть, чому етичне вчення стоїцизму називають «пасивним героїзмом» і з ким або з чим має, насправді, боротися людина, згідно з висловом Сенеки «жити означає боротись».
- Поясніть, яким чином, згідно з етичним вченням скептицизму, людина може досягти щастя у світі, де істина недосяжна.
- Розкривши концепцію еманациї, поясніть, чому неоплатоніки метою життя людини визначають «повернення душі до свого першоджерела».

Питання для самоконтролю

1. Які змінювались філософська проблематика у трьох періодах розвитку Античної філософії?
2. Як вирішують проблему Архе представники ідеалізму, матеріалістичного монізму та матеріалістичного плюралізму в досократичному періоді?
3. В чому полягає антропологічний поворот у давньогрецькій філософії, здійснений Сократом?
4. В чому полягає суть суперечки між Платоном та Арістотелем щодо проблеми сутності?
5. Які основні відмінності між етико-політичними вченнями Платона та Арістотеля?
6. Як вирішують проблему щастя представники різних елліністичних шкіл?

Література

Основна:

1. Горлач М.І., Кремень В.Г., Ніколаєнко С.М., Требін М.П. Основи філософських знань: філософія, логіка, етика, естетика, релігієзнавство: Підручник. – Київ, 2008.
2. Данильян О.Г., Тараненко В.М. Філософія: Підручник. – Харків, 2011.
3. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології: Навчальний посібник / за ред. Н. Хамітова. – Київ, 2016.
4. Касьян В.І. Філософія: відповіді на питання екзаменаційних білетів: Навчальний посібник. – Київ, 2008.
5. Кривуля О.М. Філософія: Навчальний посібник. – Харків, 2010.
6. Петрушенко В.Л. Філософія: Курс лекцій. Навчальний посібник. – Львів, 2003.
7. Тарелкін Ю.П., Цикін В.О. Філософія в структурно-логічних схемах. – Суми, 2006.
8. Татаркевич В. Історія філософії: В 3-х томах. – Львів, 2000.

Додаткова:

9. Кондзьолка В.В. Нариси історії античної філософії. – Львів, 1993.

Тема 4.

ФІЛОСОФІЯ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА ВІДРОДЖЕННЯ

ПЛАН

1. Особливості християнського світогляду та його роль у середньовічній філософії. Головні етапи та проблематика середньовічної філософії.
2. Філософія Аврелія Августина.
3. Схоластика: а) проблема віри і розуму;
б) раціональні докази існування Бога;
в) проблема універсалій.
4. Філософія Відродження:
а) антропоцентричний гуманізм;
б) утопізм;
в) нове природознавство.

Термінологічний словник

Антропоцентризм – філософський принцип, згідно з яким людина проголошується центром Всесвіту і метою всіх подій, які в ньому відбуваються, утверджується найвища цінність людини як виняткової та богоподібної істоти (здатної до творчості та самовдосконалення).

Апологетика – розділ теології, метою якого є захист християнської віри від критики нехристиян, доводячи істинність засад християнства. Апологетикою розпочинається перший період філософії Середніх Віків, оскільки у I – III ст., коли християнство було новою релігією і його послідовники становили меншість та зазнавали гонінь, перші християнські мислителі у дискусіях з критично налаштованими філософами Античності почали розробляти теоретичні засади християнського віровчення.

Волюнтаризм – філософський принцип, згідно з яким воля розглядається як осердя людини та основа Буття в цілому. Специфіка біблійного волюнтаризму полягає в тому, що підставою діяльності Бога є Воля, а не Розум (Бог творить світ за допомогою Волі), а віра як акт волі розглядається як шлях самовдосконалення людини.

Геліоцентризм – теорія світобудови, згідно з якою Сонце є центральним небесним тілом, довкола якого крутиться Земля та інші планети; ідея геліоцентризму зародилася ще в Давній Греції, але тільки з кінця XVI ст. починає набувати популярності після того, як її математично обґрунтував польський вчений Миколай Копернік.

Геоцентризм – Арістотелівсько-Птолемеївська концепція світобудови, згідно з якою Земля є центром Всесвіту, а всі зірки і планети обертаються довкола неї.

Креаціонізм – концепція, згідно з якою Бог створив світ з нічого.

Предестинація – доля людини визначена заздалегідь, Бог наперед визначає, кого провадитиме до добра та спасіння, а хто приречений на зло, гріх і вічні страждання (згідно з концепцією Аврелія Августина).

Секуляризація – процес втрати релігією монопольного впливу на світогляд людини, зниження соціально-політичного та економічного авторитету Церкви як соціального інституту і, як наслідок, поява позарелігійних (не обов'язково антирелігійних) трактувань світу та місця людини в ньому.

Теїзм – концепція, згідно з якою, Бог створив світ та продовжує брати участь в житті світу, взаємодіяти з людиною через історію.

Теодіцея – філософсько-теологічна концепція пояснення існування Зла у світі, метою якої є узгодження існування Зла з доктриною про Бога як творця світу та як всемогутнього, всеблагого і справедливого правителя світу (термін увів В. Ляйбніц).

Теоцентризм – філософська принцип, згідно з яким, Бог як найвищий і досконалий Абсолют, першоджерело всього, що існує, є найважливішим у структурі Буття та в житті людини, а служіння Йому та прагнення наблизитися до Його досконалості визначається як мета життя людини.

Універсалія – схоластичне поняття, що означає сутність речі, внутрішній зміст речі, невід'ємні властивості, які роблять річ тим, чим вона є, і без яких річ не може існувати; як загальне поняття сутність є сукупністю вагомих специфічних властивостей, притаманних всім членам певного класу, роду чи виду.

Фідеїзм – філософсько-релігійний погляд, згідно з яким утверджується перевага віри над розумом: віра проголошується єдино достатньою, а розум недосконалим та непотрібним, оскільки отримане за допомогою розуму знання – ілюзорне та хибне, тоді як завдяки знанню, отриманому через віру та Одкровення, людина досягає абсолютну істину.

Методичні вказівки

1. Особливості християнського світогляду та його роль у середньовічній філософії. Головні етапи та проблематика середньовічної філософії.

- Розкрийте зміст принципу креаціонізму та порівняйте його з давньогрецьким вченням про матерію та першопочаток.
- Порівняйте лінійне трактування історії з циклічним античним трактуванням: яке значення та яку мету отримує людська історія з позиції біблійного креаціонізму.
- Поясніть значення та роль Бога у світі та житті людини, посилаючись на принципи теїзму та теоцентризму.
- З'ясуйте специфіку середньовічного волюнтаризму: яке значення приписується волі у середньовічному трактуванні Бога, людини та шляху людського самовдосконалення.
- Окресліть хронологічні рамки, основну проблематику середньовічної апологетики, патристики та схоластики.

- Аргументуйте, яким було ставлення християнських мислителів до давньогрецької філософії, наведіть приклади тих мислителів, які повністю відкидали античну спадщину, та тих, які стверджували, що певні ідеї можуть бути використані для обґрунтування догм віри.

2. Філософія Аврелія Августина.

- Поясніть логіку теодіцеї Августина, відповідаючи на такі питання: що означає несубстанційність зла, за Августином; чому він вважає свободу волі людини причиною зла та джерелом гріха.
- Розкрийте зміст поняття предестинація та поясніть, як Августин узгоджує це поняття з наявністю в людини свободи волі.
- Поясніть, чому концепцію часу, розроблену Августином, називають психологічною або ж концепцією суб'єктивного часу, з'ясовуючи такі питання: що є час та в який спосіб існує майбутнє та минуле.
- Обґрунтуйте на конкретному прикладі, чому, за Августином, час прямує з майбутнього в минуле (спершу відбувається майбутнє, тоді теперішнє, а після того – минуле), а не навпаки.
- Наведіть приклади філософських ідей, які Августин запозичує у Платона, адаптовуючи їх до християнського вчення.

3. Схоластика: а) проблема віри і розуму; б) раціональні докази існування Бога; в) проблема універсалій.

- Поясніть, чому філософія не мала самостійного статусу у Середньовіччі та яка саме роль/функція їй приписувалась.
- Проілюструйте специфіку співвідношення віри і розуму на прикладі трьох середньовічних концепцій: фідієзм (Тертуліан), раціоналізм (Тома Аквінський), концепція двоїстої істини (Аверроес).
- Прокоментуйте п'ять раціональних доказів існування Бога, сформульованих Томою Аквінським, та поясніть, які саме ідеї він запозичує в Арістотеля.
- Розкрийте зміст і теологічний контекст проблеми універсалій: поясніть, як визначаються природа та існування універсалій (сутностей) в реалізмі та номіналізмі; на онтологічних вченнях яких античних філософів гуртуються реалізм та номіналізм; яка концепція – реалізм чи номіналізм – суперечить християнському догмату про Святу Трійцю.

4. Філософія Відродження: а) антропоцентричний гуманізм; б) утопізм; в) нове природознавство.

- Прокоментуйте два аспекти «відродження», що формують ідейний стрижень Ренесансу та слугують рушійною силою секуляризації: відродження античної культурно-філософської спадщини та відродження автентичної християнської моралі («філософії Ісуса», за Еразмом Роттердамським).
- Розкрийте зміст ренесансного вчення про титанізм людини, творчість як богоподібність, неповторність та індивідуальність людини, владу людини над своєю долею.

- Проаналізуйте внесок у розвиток ренесансного гуманізму, здійснений Данте Аліг'єрі, Франческо Петраркою, Еразмом Роттердамським.
- Аргументуйте, чому утопія не була можливою в Середньовіччі та які світоглядні і соціально-економічні трансформації сприяли її появі саме в добу Відродження.
- Охарактеризуйте основні риси ідеалу справедливого суспільства, описаного в утопіях Томаса Мора та Томазо Кампанелли.
- Поясніть, який вплив на світогляд людини мала теорія геліоцентризму, обґрунтована Миколою Коперником: який саме революційний поворот вона здійснила у розумінні людиною свого місця в світі та смислу свого життя.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняттям: креаціонізм, теїзм, теоцентризм, теодіцея.
2. Які основні етапи розвитку Середньовічної філософії?
3. Чому концепцію часу Аврелія Августина називають «психологічною» або «концепцією суб'єктивного часу»?
4. Які три концепції були розроблені середньовічними філософами як спроби вирішення проблеми співвідношення віри та розуму?
5. Який спосіб існування приписується універсаліям в реалізмі та номіналізмі?
6. Які основні засади антропоцентричного гуманізму доби Відродження?

Література

Основна:

1. Горлач М.І., Кремень В.Г., Ніколаєнко С.М., Требін М.П. Основи філософських знань: філософія, логіка, етика, естетика, релігієзнавство: Підручник. – Київ, 2008.
2. Данильян О.Г., Тараненко В.М. Філософія: Підручник. – Харків, 2011.
3. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології: Навчальний посібник / за ред. Н. Хамітова. – Київ, 2016.
4. Касьян В.І. Філософія: відповіді на питання екзаменаційних білетів: Навчальний посібник. – Київ, 2008.
5. Кривуля О.М. Філософія: Навчальний посібник. – Харків, 2010.
6. Петрушенко В.Л. Філософія: Курс лекцій. Навчальний посібник. – Львів, 2003.
7. Тарелкін Ю.П., Цикін В.О. Філософія в структурно-логічних схемах. – Суми, 2006.
8. Татаркевич В. Історія філософії: В 3-х томах. – Львів, 2000.

Додаткова:

9. Луц У. Феномен секуляризації: наближення до трансцендентного. – Львів, 2016.
10. Пашук А.І. Нариси з історії філософії Середніх Віків. – Київ, 2007.

Тема 5.

ФІЛОСОФІЯ НОВОГО ЧАСУ.

КЛАСИЧНА НІМЕЦЬКА ФІЛОСОФІЯ.

ПЛАН

1. Особливості філософії Нового часу.
2. Два методи наукового пізнання: емпіризм у філософії Френсіса Бекона та раціоналізм у філософії Рене Декарта.
3. Теорія суспільного договору: порівняння концепцій Томаса Гобса та Джона Локка.
4. Загальна характеристика філософії Просвітництва. "Коперніканський поворот" у філософії Іммануїла Канта.
5. Філософія Георга Гегеля.

Термінологічний словник

Деїзм – філософський принцип, згідно з яким Бог створив механізми природи, але не втручається в подальше життя світу.

Механіцизм – принцип, згідно з яким пояснення усього розмаїття процесів і явищ (біологічних, соціальних тощо) зводиться до простих законів механіки.

Емпіризм – філософський напрям, згідно з яким джерелом знання є чуттєвий досвід.

Раціоналізм – філософський напрям, згідно з яким джерелом знання є розум людини (логічне мислення).

Індукція – метод виведення висновків про загальне на основі дослідження окремих індивідуальних випадків.

Дедукція – метод виведення висновків про одиничний індивідуальний випадок на основі знання про загальне.

Діалектика – 1) метод дискусії, «мистецтво сперечатись» у Давньогрецькій філософії; 2) теорія розвитку, розроблена Г. Гегелем.

Агностицизм – філософський принцип, згідно з яким абсолютна істина щодо метафізичних питань (Бога, душі і всього, що виходить за межі досвіду) недосяжна, людина може досягнути лише відносну часткову істину про те, що дане у її чуттєвому досвіді.

Антиклерикалізм – суспільно-політичний рух, спрямований на ослаблення політичного та соціально-економічного впливу Церкви на суспільство.

Прогрес – поняття, що виникло в епоху Модерну, і означає мету історії як поступальний, лінійний та незворотний саморозвиток людства спрямований на матеріальне покращення життя людини засобами науки і техніки.

Лібералізм – філософсько-політична концепція, згідно з якою індивідуальні свободи кожної людини є основою суспільно-політичного та економічного ладу.

Громадянське суспільство – сфера прояву самоорганізації громадян, система неполітичних і незалежних від держави відносин у суспільстві, спрямована на реалізацію неполітичних інтересів і потреб громадян.

Легітимація – процедура визнання, підтвердження і виправдання законності, справедливості та правильності влади, повноважень діючої особи, правових відносин чи політичних процесів; результатом легітимації стає набування легітимності – законності.

Методичні вказівки

1. Особливості філософії Нового часу (Модерну).

- Охарактеризуйте наукову революцію кінця XVI – початку XVII ст.
- Проаналізуйте особливості становлення експериментального методу та математичного природознавства.
- Розкрийте зміст сформованої у ранньому Модерні наукової картини світу через поняття «розчаклування світу», деїзм та механіцизм.
- Поясніть, які цілі та завдання визначає Френсіс Бекон для «нової» філософії.
- Прокоментуйте вислів Френсіса Бекона: «Знання – це сила», – про яке саме знання йдеться та чого може досягти людина завдяки цьому знанню.
- Розкрийте особливості модерного трактування соціальної дійсності: дайте визначення поняттю «автономний суб'єкт», поясніть модерне трактування прогресу як мети людської історії.

2. Два методи наукового пізнання: емпіризм у філософії Френсіса Бекона та раціоналізм у філософії Рене Декарта.

- Поясніть, що є джерелом пізнання, згідно з емпіризмом Ф. Берклі.
- Розкрийте зміст вчення Ф. Берклі про «ідоли людського розуму».
- Поясніть в чому полягає перевага індукції, яку Ф. Бекон називає «метод бджоли», перед іншими методами, які він критикує.
- Розкрийте зміст вчення Р. Декарта про вроджені ідеї та дедуктивний метод і прокоментуйте чотири правила методу, окреслені Р. Декартом.
- З'ясуйте, яке значення Р. Декарт надає сумніву у пізнавальному процесі, та як методологічний скептицизм Р. Декарта відрізняється від філософського скептицизму.
- Обґрунтуйте дуалізм Р. Декарта на основі витлумачення його відомої тези: *cogito ergo sum* (мислю, отже існую).

3. Теорія суспільного договору: порівняння концепцій Томаса Гобса та Джона Лока.

- Поясніть, як – на відміну від середньовічних концепцій – модерна теорія суспільного договору пояснює походження та легітимацію влади.
- Порівняйте опис «природного стану» та законів, що діють в ньому, у концепціях Т. Гобса та Дж. Лока.
- Розкрийте зміст образу Левіафана в концепції Т. Гобса.
- Вдаючись до порівняння абсолютизму Т. Гобса та конституціоналізму Дж. Лока, з'ясуйте, чи можуть люди впливати на державну після укладення суспільного договору.
- Обґрунтуйте, чому Дж. Лока називають «батьком лібералізму».
- Поясніть засадничі принципи теорії громадянського суспільства Дж. Лока.

4. Загальна характеристика філософії Просвітництва. "Коперніканський поворот" у філософії Іммануїла Канта.

- Прокоментуйте засадничі принципи філософії Просвітництва: віру в необмежені можливості людського розуму, науково-технічний прогрес та освіту як інструмент просвітництва.
- Розкрийте зміст просвітницького проекту інтелектуального, духовного та політичного звільнення людини.
- Проаналізуйте ставлення філософів Просвітництва до релігії (як віри в Бога), Церкви (як соціального інституту) та традиції загалом.
- Розкрийте зміст ідеології європоцентризму та проаналізуйте її негативні та позитивні наслідки у сучасності.
- Поясніть, яку роль відігравала «Енциклопедія» у проекті Просвітництва та хто з французьких філософів брав участь у її розробці.
- Дайте визначення поняттям «ноумени» та «феномени» у філософії І. Канта.
- Розкрийте етапи пізнавального процесу, виокремлені І. Кантом: чуттєвість, розсуд та розум.
- Поясніть, згідно з концепцією І. Канта, що відбувається, коли людина в процесі пізнання виходить за межі досвіду, розкрийте зміст поняття «антиномії».
- Дайте відповідь на питання: чи поділяє І. Кант гносеологічний оптимізм Просвітництва, згідно з яким, пізнання – це адекватне відображення дійсності людською свідомістю, а отже, немає меж людському пізнанню і абсолютна істина досяжна?
- Прокоментуйте два формулювання Категоричного Імперативу І. Канта.
- Поясніть, яке значення має обов'язок в етичній концепції І. Канта.
- Поясніть, в чому полягає гносеологічний та етичний аспект «коперніканської революції», здійсненої І. Кантом.

5. Філософія Георга Гегеля.

- Поясніть, що таке діалектика та які сфери її застосування, згідно з Г. Гегелем.

- Розтлумачте основні закони діалектики Г. Гегеля: 1) єдності та боротьби протилежностей; 2) переходу кількісних змін у якісні; 3) заперечення заперечення.
- Розкрийте особливості трьох етапів розвитку Абсолютної Ідеї: логіки, природи і духу.
- Охарактеризуйте три стадії розвитку Духу: об'єктивний, суб'єктивний та Абсолютний Дух.
- Аргументуйте, чому філософія Г. Гегеля є об'єктивним ідеалізмом.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняттям: деїзм, механіцизм, емпіризм, раціоналізм.
2. Які відмінності між індуктивним та дедуктивним методами пізнання у концепціях Ф. Бекона та Р. Декарта?
3. Які основні засади концепції громадянського суспільства Дж. Лока?
4. Які засадничі принципи філософії Просвітництва?
5. Що визначає межі людського пізнання, згідно з І. Кантом?
6. Як у філософії Г. Гегеля описується діалектичний розвиток?

Література

Основна:

1. Горлач М.І., Кремень В.Г., Ніколаєнко С.М., Требін М.П. Основи філософських знань: філософія, логіка, етика, естетика, релігієзнавство: Підручник. – Київ, 2008.
2. Данильян О.Г., Тараненко В.М. Філософія: Підручник. – Харків, 20011.
3. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології: Навчальний посібник / за ред. Н. Хамітова. – Київ, 2016.
4. Касьян В.І. Філософія: відповіді на питання екзаменаційних білетів: Навчальний посібник. – Київ, 2008.
5. Кривуля О.М. Філософія: Навчальний посібник. – Харків, 2010.
6. Петрушенко В.Л. Філософія: Курс лекцій. Навчальний посібник. – Львів, 2003.
7. Тарелкін Ю.П., Цикін В.О. Філософія в структурно-логічних схемах. – Суми, 2006.
8. Татаркевич В. Історія філософії: В 3-х томах. – Львів, 2000.

Додаткова:

9. Луц У. Феномен секуляризації: наближення до трансцендентного. – Львів, 2016.

Тема 6.

СУЧАСНА ЗАХІДНА ФІЛОСОФІЯ

ПЛАН

1. Особливості неklasичної філософії (XIX - XX ст).
2. Раціоналістична філософія: а) позитивізм; б) марксизм.
3. Ірраціоналістична філософія: а) філософія Артура Шопенгауера; б) філософія Фрідріха Ніцше.
4. Екзистенціалізм та персоналізм XX ст.

Термінологічний словник

Автентичність – справжність, істинність буття конкретної людини, що полягає у реалізації людиною власних, а не нав'язаних ззовні життєвих програм.

Аполлонівське та Діонісійне – дві протилежні сили в культурі, згідно з концепцією Ф. Ніцше, які означають відповідно раціональне, дисципліноване, логічне начало та творче, пристрасне, ірраціональне, хаотичне.

Атеїзм – заперечення існування Бога.

Верифікація – метод перевірки істинності знання шляхом доведення його істинності.

Екзистенціал – поняття, що означає форми буття людини в нерозривному зв'язку зі світом; цей термін введений М. Гайдеггером замість традиційного терміну «категорія», яка означала найзагальніше визначення, найзагальнішу властивість буття (згідно з Аристотелем).

Екзистенція – «людське існування», спосіб існування людини, відмінний від існування всього іншого у філософії С. К'єркегора та екзистенціалізмі XX ст.

Закиненість - один з екзистенціалів у філософії М. Гайдеггера, властивість буття людини бути «втягненим», «закиненим» у вже наявний світ, у певні історичні умови та соціокультурне середовище, які людина не може змінити.

Ірраціоналізм – течія філософії, представники якої проголошують верховенство почуттєвого, вольового, нераціонального, інстинктивного, інтуїтивного початку і визначають його засадничою ознакою людини та світу в цілому.

Капіталізм – соціально-політичний та економічний лад і система виробництва, що ґрунтується на принципах приватної власності, особистої ініціативності, раціональності та ефективності ресурсів, максимізації прибутку.

Комунізм – ідеал соціально-політичного та економічного ладу, заснованого на принципах усунення класової нерівності (між бідними і багатими), скасування приватної власності та рівного розподілу суспільних благ.

Плюралізм – 1) філософський принцип множинності, рівноцінності та рівноправності різних, навіть протилежних поглядів, світоглядних позицій тощо; 2)

онтологічна концепція, згідно з якою існує багато першопочатків, які є незалежними один від одного, рівноцінними і не зводяться ні до чого єдиного: розмаїття форм буття породжене розмаїттям першопочатків.

Соціалізм – це соціально-політичний та економічний лад заснований на суспільній власності на засоби виробництва як запоруки суспільної справедливості та рівності: процес виробництва і розподіл доходів знаходиться під контролем суспільства, що запобігає експлуатації та знижує диференціацію доходів (зменшує розрив між бідними і багатими).

Фальсифікація – метод перевірки істинності знання шляхом спростування цього знання, факт або теорія вважаються істинними, якщо їх не вдалося спростувати.

Методичні вказівки

1. Особливості некласичної філософії (XIX - XX ст).

- Проаналізуйте соціально-політичні та культурні трансформації середини XIX ст. та їхній вплив на становлення сучасної філософії.
- Розкрийте зміст основних засад сучасної (некласичної філософії), зокрема її діалогічності, тенденції до релятивізації та плюралізму.
- Порівняйте мету, завдання та проблематику класичної та некласичної філософських парадигм.
- Поясніть відмінності між раціоналістичним та ірраціоналістичним напрямками сучасної філософії.

2. Раціоналістична філософія: а) позитивізм; б) марксизм.

- Розкрийте зміст Контівського поняття «позитивний».
- Поясніть Закон Трьох Стадій, сформульований Огюстом Контом.
- Проаналізуйте здійснену О. Контом класифікацію наук та місце науки про суспільство в цій класифікації.
- Охарактеризуйте етапи розвитку філософії позитивізму після О. Конта: емпіріокритицизм, логічний позитивізм, постпозитивізм.
- Поясніть, в чому полягав лінгвістичний поворот у філософії початку XX ст.
- З'ясуйте відмінність між сформульованим у логічному позитивізмі методом верифікації та методом фальсифікації, запроваджений Карлом Поппером у постпозитивізмі.
- На основі визначення понять «база» і «надбудова» та короткої характеристики шістьох соціально-економічних формацій (первісне, рабовласницьке суспільство, феодалізм, капіталізм, соціалізм та комунізм) поясніть зміст матеріалістичної концепції історії Карла Маркса.
- Проілюструйте застосування діалектичного методу К. Марксом в соціально-економічній сфері та поясніть, чому К. Маркс критикував діалектику Г. Гегеля.
- Поясніть, чому К. Маркс наголошує на конкретності та процесуальності істини, пориваючи таким чином з класичною філософською парадигмою.

- З'ясуйте, в чому К. Маркс вбачає мету сучасної філософії, покликаючись на його концепцію практики (чуттєво-практичної діяльності з перетворення дійсності) як критерію істини.

3. Ірраціоналістична філософія: а) філософія Артура Шопенгауера; б) філософія Фрідріха Ніцше.

- Розкрийте зміст поняття «воля до життя» та співвідношення Світової Волі та волі окремої особи крізь призму філософії Артура Шопенгауера.
- Поясніть, яким чином А. Шопенгауер використовує Кантівську концепцію про ноумени та феномени для обґрунтування власного вчення про Волю та уявлення.
- Прокоментуйте сформульовану А. Шопенгауером концепцію песимізму.
- З'ясуйте, які засадничі принципи буддизму використовує А. Шопенгауер у своїй філософії.
- Розкрийте зміст та значення поняття «воля до влади» у концепції Фрідріха Ніцше про надлюдину.
- Поясніть, який стосунок до традиційної моралі (визначення Добра і Зла) має надлюдина у філософії Ф. Ніцше.
- На основі аналізу понять Аполлонівське та Діонісійне з'ясуйте, який діагноз Ф. Ніцше ставить сучасній йому європейській культурі.
- Обґрунтуйте, чому відомий вислів Ф. Ніцше «Бог помер» не є виразом атеїстичних поглядів філософа, а натомість слугує поясненням діагностованої ним кризи європейської культури.

4. Екзистенціалізм та персоналізм ХХ ст.

- Розкрийте зміст поняття «екзистенція» у філософії предтечі екзистенціалізму Сьорена К'єркегора та проілюструйте три стадії розвитку екзистенції на прикладі персонажів, обраних С. К'єркегором: естетична (Дон Жуан), етична (Агамемном), релігійна (Авраам).
- Прокоментуйте засадничу формулу екзистенціалізму: «екзистенція [існування] передуює есенції [сутності]».
- Аргументуйте висновки Жана-Поля Сартра, що «людина – це проект» і «людина приречена на свободу».
- Поясніть значення понять «закиненість», «страх» і «турбота» у філософії екзистенціалізму.
- Обґрунтуйте значення абсурду для метафізичного бунту людини у концепції Альбера Камю.
- Поясніть значення «забігання-наперед-до-смерті» для досягнення людиною своєї автентичності з погляду Мартіна Гайдеггера.
- Назвіть представників американського та французького персоналізму як напряму релігійної філософії ХХ ст.
- Охарактеризуйте специфіку відносин особи та суспільства з погляду філософів-персоналістів.

Питання для самоконтролю

1. Якими є відмінності між класичною та некласичною (сучасною) філософськими парадигмами?
2. Які філософські проблеми розглядалися на кожному з чотирьох етапів розвитку позитивізму?
3. Яким чином К. Маркс застосовує діалектичний метод у своїй матеріалістичній концепції історії?
4. Як трактує поняття «воля» А. Шопенгауер?
5. Яке трактування Ф. Ніцше дає поняттю «надлюдина» крізь призму ситуації в сучасній йому європейській культурі?
6. Які основні засади екзистенціалізму?
7. Як представники персоналізму вирішують проблему співвідношення людини та суспільства.

Література

Основна:

1. Горлач М.І., Кремень В.Г., Ніколаєнко С.М., Требін М.П. Основи філософських знань: філософія, логіка, етика, естетика, релігієзнавство: Підручник. – Київ, 2008.
2. Данильян О.Г., Тараненко В.М. Філософія: Підручник. – Харків, 20011.
3. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології: Навчальний посібник / за ред. Н. Хамітова. – Київ, 2016.
4. Касьян В.І. Філософія: відповіді на питання екзаменаційних білетів: Навчальний посібник. – Київ, 2008.
5. Кривуля О.М. Філософія: Навчальний посібник. – Харків, 2010.
6. Петрушенко В.Л. Філософія: Курс лекцій. Навчальний посібник. – Львів, 2003.
7. Тарелкін Ю.П., Цикін В.О. Філософія в структурно-логічних схемах. – Суми, 2006.
8. Татаркевич В. Історія філософії: В 3-х томах. – Львів, 2000.

Додаткова:

9. Дахній А. Нариси історії західної філософії. – Львів, 2015.

Тема 7.

УКРАЇНСЬКА ФІЛОСОФІЯ

ПЛАН

1. Особливості міфологічного світогляду та національної ментальності українців. Специфіка української філософії.
2. Огляд проблематики основних етапів української філософії: а) філософія Доби Київської Русі; б) філософія Доби Козацької Держави: Києво-Могилянська академія; в) філософія Романтизму: Кирило-Мефодіївське братство.
3. Філософія Григорія Сковороди.
4. Проблема національної ідеї та національної мови у концепціях Олександра Потебні та Івана Франка.
5. Вчення про ноосферу Володимира Вернадського.

Термінологічний словник

Антеїзм – філософське поняття, що означає єдність людини з природою, любов до рідної землі, від якої людина черпає духовно-психологічну силу та енергію.

Кордоцентризм – філософський принцип, згідно з яким істина досягається не мисленням, а «серцем», в якому зосереджена духовність людини.

Мікрокосм – поняття людини як всесвіту в мініатюрі, людини як такої, чий внутрішній світ відображає увесь зовнішній світ (макрокосм).

Ноосфера – «сфера розуму», сучасна стадія розвитку людства, на якій науково-технічна діяльність людини стає визначальним фактором розвитку, силою, що впливає на природу.

Романтизм – філософський і мистецький рух кінця XVIII – початку XIX ст., представники якого критикували принципи Просвітництва (віру в необмежені можливості людського розуму та науку як визначальний чинник прогресу), утверджували єдність людини з природою, вагомість ірраціонального в людині, ідеалізували героїчне минуле, обґрунтовували право націй на самобутній розвиток; концепція національної держави була політичною формою вираження ідей Романтизму.

Методичні вказівки

1. Особливості міфологічного світогляду та національної ментальності українців. Специфіка української філософії.

- Охарактеризуйте основні риси української міфології: поясніть, в чому полягає естетизм української міфології, чи притаманна їй строга ієрархія богів, чи існує чітка узгодженість між міфами.
- Опишіть три основні культу: Даждбога, Велеса і Перуна.
- Висвітліть на конкретних прикладах суть симбіозу міфологічних уявлень та християнського віровчення у свідомості та діяльності людей після християнізації Київської Русі у 988 р.

- Прокоментуйте основні риси української національної ментальності: емоційність, ліризм, сентименталізм, антеїзм, волелюбність, анархізм, індивідуалізм, працелюбність. Поміркуйте: які ще риси Ви можете додати?
- Поясніть, як на специфіку української філософії вплинуло те, що християнізація стала поштовхом розвитку філософської думки на теренах Київської Русі.
- Розкрийте зміст основних рис української національної філософії, зокрема екзистенційності та кордоцентризму.

2. Огляд проблематики основних етапів української філософії: а) філософія Доби Київської Русі; б) філософія Доби Козацької Держави: Києво-Могилянська академія; в) філософія Романтизму: Кирило-Мефодіївське братство.

- Окресліть проблематику філософії доби Київської Русі.
- Проаналізуйте філософські ідеї «Слова про Закон та Благодать» Митрополита Іларіона.
- З'ясуйте гуманістичну спрямованість української філософії XV – XVI ст. та її зв'язок із західноєвропейським Ренесансом на прикладі творчості Юрія Дрогобича, Станіслава Оріховського-Роксолана та представників Острозької школи (Герасима Смотрицького, Клірика Острозького, Василя Суразького).
- Охарактеризуйте онтологічні та гносеологічні вчення представників Києво-Могилянської академії (Інокентія Гізеля, Феофана Прокоповича, Григорія Кониського та ін.) і простежте вплив філософії Арістотеля на їх формування.
- Обґрунтуйте специфіку українського Романтизму в контексті філософії європейського Романтизму та обставин української культурно-політичної дійсності початку XIX ст.
- Проаналізуйте програмні принципи Кирило-Мефодіївського братства, сформуловані в головному ідеологічному документі товариства – праці М. Костомарова «Книга буття українського народу».
- Охарактеризуйте риси українського національного характеру крізь призму концептів «козацтво» та «село» у творчості Т. Шевченка.
- Розкрийте зміст та значення «будительства» у творчості Т. Шевченка.

3. Філософія Григорія Сковороди.

- Розкрийте зміст «філософії серця» Г. Сковороди.
- Проаналізуйте вчення Г. Сковороди про дві природи (видима і невидима) і три світи (макрокосм, мікрокосм, символічний світ Біблії).
- Поясніть, що Г. Сковорода називає істинним пізнанням та якого значення він надає образу Наркіса.
- З'ясуйте значення поняття «нерівна рівність» у концепції Г. Сковороди.
- Вкажіть, до ідей якої давньогрецької філософської школи звертається Г. Сковорода, формулюючи власну концепцію щастя, та яке значення він надає «сродній праці» на шляху досягнення людиною щастя.

4. Проблема національної ідеї та мови у філософії Олександра Потебні та Івана Франка.

- Охарактеризуйте відмінності, які О. Потебня вбачає між мовою та мовленням.
- Аргументуйте, чому О. Потебня заперечує визначення мови як знакової системи та як засобу комунікації.
- Поясніть функцію мови у пізнанні світу та формуванні світогляду, згідно з концепцією О. Потебні.
- Розкрийте зв'язок між національною мовою та національною ментальністю, за О. Потебнею.
- Обґрунтуйте ставлення О. Потебні до двомовності.
- З'ясуйте, як І. Франко розглядає взаємозв'язок між національною мовою та національною ідеєю.
- Поясніть, чому І. Франко заперечує лінійність прогресу (поступу) та яку модель розвитку пропонує натомість.
- Проаналізуйте рушійні сили та критерій поступу (прогресу) в концепції І. Франка.
- З'ясуйте особливості соціалістичних поглядів І. Франка.
- Охарактеризуйте національну програму І. Франка: які шляхи національного розвитку він вбачає, як розглядає взаємозв'язок між політичною та економічною незалежністю.

5. Вчення про ноосферу Володимира Вернадського.

- Проаналізуйте внесок В. Вернадського у розвиток міждисциплінарних наукових галузей.
- Охарактеризуйте три оболонки Землі, згідно з В. Вернадським.
- З'ясуйте, коли та завдяки яким факторам починає формуватися ноосфера.
- Поясніть, яку роль у природі відіграє людство та водночас перед якими викликами постає людство в епоху ноосфери.
- Прокоментуйте виокремлені В. Вернадським основні засади нової етики, що покликана відповісти на виклики епохи ноосфери.
- Поясніть, який вплив справили філософські ідеї В. Вернадського на подальше становлення «екологічної етики» та «особистої етики вченого».

Питання для самоконтролю

1. Які основні риси української національної ментальності та української національної філософії?
2. Якою проблематикою цікавилися філософи кожного з трьох періодів української філософії?
3. В чому полягає зміст вчення Г. Сковороди про дві природи і три світи?
4. Які програмні принципи Кирило-Мефодіївського братства,
5. Як О. Потебня трактує основну функцію національної мови?
6. Які рушійні сили та критерії прогресу визначає І. Франко?
7. Які основні засади етики ноосфери формулює В. Вернадський?

Література

Основа:

1. Берко П., Держко І., Рітула Г., Небелюк М. Філософські проблеми медицини. – Львів, 2011.
2. Горлач М.І., Кремень В.Г., Ніколаєнко С.М., Требін М.П. Основи філософських знань: філософія, логіка, етика, естетика, релігієзнавство: Підручник. – Київ, 2008.
3. Данильян О.Г., Тараненко В.М. Філософія: Підручник. – Харків, 2011.
4. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології: Навчальний посібник / за ред. Н. Хамітова. – Київ, 2016.
5. Касьян В.І. Філософія: відповіді на питання екзаменаційних білетів: Навчальний посібник. – Київ, 2008.
6. Кривуля О.М. Філософія: Навчальний посібник. – Харків, 2010.

Додаткова:

7. Гнатюк В. Нарис української міфології. – Львів, 2000.
8. Горський ВС, Кислюк КВ. Історія української філософії. – Київ, 2004.
9. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології: Навчальний посібник / за ред. Н. Хамітова. – Київ, 2016.
10. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Дохристиянські вірування українського народу. – Київ, 1992.

Тема 8.

ОНТОЛОГІЯ: ФІЛОСОФСЬКЕ ВЧЕННЯ ПРО БУТТЯ

ПЛАН

1. Онтологія та метафізика. Основні категорії онтології (буття, субстанція, небуття, становлення). Форми буття.
2. Класична онтологічна парадигма: а) ідеалізм та матеріалізм; б) монізм, дуалізм, плюралізм.
3. Некласична онтологічна парадигма Н. Гартмана та М. Гайдеггера.
4. Матерія:
 - а) форми матерії;
 - б) простір та час: натуралістичні (субстанційна теорія Ісаака Ньютона і теорія відносності Альберта Айнштейна) та культурологічні концепції;
 - в) рух: форми, моделі руху, розвиток.

Термінологічний словник

Буття – найабстрактніша філософська категорія, у класичній філософії нерідко ототожнюється з Сущим і означає все, що існує; в некласичній філософії Буття як чисте існування протиставляється Сущому.

Дійсність – трансформований людиною навколишній світ.

Дуалізм – філософська концепція, в якій утверджується існування двох протилежних компонентів, які не можуть бути об'єднані (душі і тіла, світу ідей та світу речей, матеріального та духовного буття тощо).

Екзистенціал – поняття, що означає форми буття людини в нерозривному зв'язку зі світом; цей термін введений М. Гайдеггером замість традиційного терміну «категорія», яка означала найзагальніше визначення, найзагальнішу властивість буття (згідно з Арістотелем).

Метафізика – 1) філософське вчення про першооснови, граничні і надчуттєві принципи Буття; 2) філософський метод, протилежний діалектичному.

Монізм – онтологічна концепція, згідно з якою розмаїття всього, що існує, походить від одного єдиного першопочатку.

Онтологія – розділ філософії, що вивчає Буття як таке, його структуру, фундаментальні принципи, форми, способи та властивості; розділ метафізики.

Плюралізм – 1) онтологічна концепція, згідно з якою існує багато першопочатків, які є незалежними один від одного, рівноцінними і не зводяться ні до чого єдиного: розмаїття форм буття породжене розмаїттям першопочатків; 2) філософський принцип множинності, рівноцінності та рівноправності різних, навіть протилежних поглядів, світоглядних позицій тощо.

Реальність – об'єктивна форма існування матерії, незалежна від людини.

Синергетика – міждисциплінарна наука, що вивчає закономірності самоорганізації складних відкритих систем, що швидко розвиваються (термін увів Ганс Гакен).

Субстанція – те, що лежить в основі і є незмінне, стале та існує завдяки самому собі, не потребуючи задля свого існування нічого зовнішнього.

Суще – все, що існує.

Методичні вказівки

1. Онтологія та метафізика. Основні категорії онтології (буття, субстанція, небуття, становлення). Форми буття.

- Проаналізуйте відмінність між поняттями «Буття» і «суще».
- З'ясуйте, хто з давньогрецьких філософів вперше сформулював проблему Буття.
- Опишіть історію виникнення термінів «метафізика» та «онтологія» і поясніть, чому вони не є синонімами.
- Проаналізуйте відмінності між дійсністю та реальністю.

- Розгляньте трактування субстанції у різні епохи розвитку філософії (на прикладі концепцій Арістотеля, Платона, Баруха Спінози, Рене Декарта, Джорджа Берклі та ін.).
- Поясніть, як змінилися погляди на субстанцію з появою синергетики наприкінці ХХ ст.
- Пригадайте, які філософи попередніх епох розглядали становлення як фундаментальний принцип світобудови та спростовували статичну концепцію реальності.

2. Класична онтологічна парадигма: а) ідеалізм та матеріалізм; б) монізм, дуалізм, плюралізм.

- Проаналізуйте основні принципи класичної онтологічної парадигми: протиставлення Буття та Небуття, тотожність Буття і Суцього, ієрархія форм Буття, протиставлення досконалої первинної форми Буття недосконалій вторинній та ін.
- Поясніть, яка відповідь в ідеалізмі та матеріалізмі пропонується на питання про першопочаток всього: «з чого все виникає?»
- Поясніть відмінність між об'єктивним та суб'єктивним ідеалізмом та назвіть представників цих напрямів, ідеї яких Ви вивчали на попередніх заняттях.
- Наведіть приклади моністичних, дуалістичних та плюралістичних концепцій, користуючись знаннями з історії філософії, які Ви засвоїли з попередніх тем.

3. Некласична онтологічна парадигма Ніколая Гартмана та Мартіна Гайдеггера.

- Проаналізуйте основні принципи некласичної онтологічної парадигми та дайте відповідь на питання: 1) як розглядається співвідношення між Буттям та суцим; 2) чи існує ієрархія Буття, згідно з некласичною парадигмою; 3) скільки розрізняється форм Буття; 4) яка роль приписується культурі та свідомості людини.
- Охарактеризуйте атрибути реального та ідеального буття в концепції Н. Гартмана.
- Поясніть, чому Н. Гартман класифікує духовне як один із чотирьох рівнів реального буття (тобто часово-просторового буття), а не ідеального.
- Розтлумачте три способи буття, за М. Гайдеггером: 1) підручне; 2) наявне; 3) екзистенція.
- Розкрийте зміст Гайдеггерівського концепту Dasein – «ось-буття» – та екзистенціалів, через які воно розгортається: турбота, страх, налаштованість, розуміння, «буття-в-світі», «буття-з-іншими».

4. Матерія: а) форми матерії; б) простір та час: натуралістичні (субстанційна теорія Ісаака Ньютона і теорія відносності Альберта Айнштайна) та культурологічні концепції; в) рух: форми, моделі руху, розвиток.

- Опишіть основні атрибути матерії (протяжність, тривалість, послідовність, структурність, системність, взаємодія, самоорганізація та ін.).
- Охарактеризуйте основні форми матерії (речовину, антиречовину, поле) та рівні матерії (мікрорівень, макрорівень, мегарівень).

- Порівняйте субстанційну концепцію часу і простору І. Ньютона з реляційною концепцією А. Айнштейна.
- Розкрийте зміст культурологічного підходу, в якому час і простір розглядаються крізь призму діяльності людини та культурних традицій, на основі аналізу конкретних прикладів: кайрос і хронос; сакральний («вищий») і секулярний час; «свій» і «чужий» простір; сакральний і профанний простір.
- Поясніть значення фізичного, біологічного та психологічного часу.
- Проаналізуйте філософські визначення руху та його взаємозв'язок зі спокоєм.
- З'ясуйте особливості п'ятох рівнів руху: механічного, фізичного, хімічного, біологічного, соціального.
- Порівняйте три моделі руху: циклічну, лінійну, спіралеподібну.
- Проаналізуйте взаємозв'язок понять «рух» і «розвиток».

Питання для самоконтролю

1. В чому відмінність між онтологією та метафізикою?
2. Порівняйте класичну та некласичну онтологічні парадигми.
3. В чому відмінність між об'єктивним ідеалізмом та суб'єктивним ідеалізмом?
4. Які способи буття виділяє М. Гайдеггер?
5. Охарактеризуйте основні підходи до трактування простору і часу.
6. Що таке синергетика?
7. опишіть основні форми, рівні та моделі руху.

Література

Основна:

1. Берко П., Держко І., Рітула Г., Небелюк М. Філософські проблеми медицини. – Львів, 2011.
2. Горлач М.І., Кремень В.Г., Ніколаєнко С.М., Требін М.П. Основи філософських знань: філософія, логіка, етика, естетика, релігієзнавство: Підручник. – Київ, 2008.
3. Данильян О.Г., Тараненко В.М. Філософія: Підручник. – Харків, 2011.
4. Касьян В.І. Філософія: відповіді на питання екзаменаційних білетів: Навчальний посібник. – Київ, 2008.
5. Кривуля О.М. Філософія: Навчальний посібник. – Харків, 2010.
6. Петрушенко В.Л. Філософія: Курс лекцій. Навчальний посібник. – Львів, 2003.
7. Тарелкін Ю.П., Цикін В.О. Філософія в структурно-логічних схемах. – Суми, 2006.

Тема 9.

ФІЛОСОФІЯ СВІДОМОСТІ

ПЛАН

1. Проблема природи свідомості: фізикалізм та дуалізм. Структура свідомості. Свідомість і мова. Самосвідомість.
2. Свідомість у психоаналізі Зигмунда Фрейда. Колективне несвідоме в концепції Карла Юнга. Поняття архетипів.
3. Свідомість крізь призму феноменології Едмунда Гуссерля.

Термінологічний словник

Дуалізм – філософська концепція, в якій утверджується існування двох протилежних компонентів, які не можуть бути об'єднані (душі і тіла, світу ідей та світу речей, матеріального та духовного буття тощо); у філософії свідомості це концепція, згідно з якою свідомість має нематеріальну природу і не зводиться до функціонування мозку, а є окремою від мозку та незалежною від його діяльності.

Епохе – у феноменології Е. Гуссерля це «утримання» від будь-яких суджень про існування зовнішнього об'єктивного світу, що не означає дійсного заперечення існування світу, а лише «винесення світу за дужки», тобто звільнення уваги мислителя на світі, щоб зосередитись на самій свідомості та її структурах.

Життєсвіт – у феноменології це культурно-історичний світ, світ людської діяльності та практики, безпосередньо відкритий всім, люди живуть в ньому, маючи про нього неясне, ненаукове знання, він не є чимось зовнішнім щодо людини, її досвіду та діяльності, яким він досліджується наукою.

Інтенціональність свідомості – у феноменології Е. Гуссерля це поняття означає, що свідомість завжди спрямована на щось, свідомість не буває порожньою, свідомість є завжди «свідомістю про» [щось].

Інтерсуб'єктивність – у філософії Е. Гуссерля спільність структур свідомості та схожість сприйняття світу у різних людей: суб'єктивне сприйняття світу не означає, що кожна окрема людина конструює власний замкнутий світ у своїй свідомості, адже є дещо спільне у свідомості всіх людей, що уможливорює взаємодію та творення світу культури.

Квалія – у філософії свідомості це сенсорні, чуттєві явища, які не можуть бути описані чи повідомлені іншим чином, окрім прямого безпосереднього переживання, тобто це те, як речі виглядають для окремої людини, як вона відчуває предмети та процеси (наприклад, біль, який кожен відчуває по-різному, «червоність» – відчуття червоного кольору, який кожен бачить по-своєму).

«Колективне несвідоме» - психічний досвід людства, який еволюціонував впродовж історії та носієм якого є індивідуальна психіка окремої людини, тобто це універсальні несвідомі психічні структури (моделі поведінки, образи тощо), які успадковуються людьми (термін увів К. Юнг).

Сублімація – захисний механізм психіки, який полягає у знятті внутрішньої напруги шляхом трансформації та спрямування сексуальної енергії (лібідо) в суспільно прийнятні види діяльності (творчість, наука, волонтерство тощо) (термін увів З. Фройд). **Феноменологічна редукція** – у феноменології Е. Гуссерля це метод звільнення свідомості мислителя, який прагне дослідити свідомість як таку, від «натуралістичної настанови», тобто не звертати уваги на зовнішній світ та емпірично дані предмети і зосередитись на «чистій свідомості» та її структурах.

Фізикалізм – у філософії свідомості це концепція, згідно з якою свідомість має фізичну природу, є фізичним феноменом і зводиться до функціонування мозку, не є нічим більшим, ніж властивістю мозку.

Методичні вказівки

1. Проблема природи свідомості: фізикалізм та дуалізм. Структура свідомості. Свідомість і мова. Самосвідомість.

- Охарактеризуйте структурні елементи свідомості: емоції, волю, мислення і пам'ять.
- Поясніть, в чому полягає відмінність між проблематикою і способами дослідження свідомості, здійсненого у психології та у філософії.
- Аргументуйте, чому поки що немає вичерпного, однозначного і одностайного визначення феномену свідомості.
- З'ясуйте основні функції і властивості самосвідомості.
- Обґрунтуйте специфіку взаємозв'язку між мовою та свідомістю.
- Розкрийте зміст суперечки щодо природи свідомості між фізикалістами (Деніел Деннет, Девід Армстронг) та дуалістами (Томас Нагель, Девід Чалмерс).
- З'ясуйте значення понять «квалія» та «філософський зомбі» та їхнє значення у дуалістичній концепції свідомості.

2. Свідомість у психоаналізі Зигмунда Фрейда. Колективне несвідоме в концепції Карла Юнга. Поняття архетипів.

- З'ясуйте функції компонентів психічного життя людини, виділені З. Фройдом: свідоме, передсвідоме, підсвідоме, несвідоме.
- Охарактеризуйте конструктивні (Egos) і деструктивні інстинкти (Tanatos) та їхню роль у житті людини, згідно з психоаналітичною теорією З. Фрейда.
- Поясніть взаємозв'язок між трьома рівнями особистості, які виділяє З. Фройд: Воно, Я і Над-Я.
- Розкрийте зміст Фройдівської концепції походження культури, посилаючись на аналіз понять «лібідо» та «сублімація».
- Дайте визначення поняття «колективного несвідомого», згідно з теорією К. Юнга.
- Дайте визначення поняттю «архетип» та, розглядаючи приклади архетипів, з'ясуйте їхню функцію в житті окремої людини.

3. Свідомість крізь призму феноменології Едмунда Гуссерля.

- З'ясуйте функцію «феноменологічної редукції» та «епохе» у феноменологічному дослідженні свідомості.
- Поясніть, в якому аспекті розглядається свідомість в рамках феноменологічного дослідження.
- З'ясуйте, що означає інтенціональність свідомості.
- Розкрийте зміст та взаємозв'язок понять «інтерсуб'єктивність» та «життєсвіт» у концепції Е. Гуссерля.
- Обґрунтуйте, чому Е. Гуссерль критикує класичну концепцію свідомості як адекватного відображення об'єктивного світу (таким, яким він є незалежно від людського сприйняття).

Питання для самоконтролю

1. Назвіть структурні елементи свідомості.
2. Які функції самосвідомості?
3. Який зв'язок між мовою та свідомістю?
4. Які погляди на природу свідомості висловлюють фізикалісти та дуалісти?
5. Які компоненти психіки виділяє З. Фройд?
6. Що таке «колективне несвідоме» та архетипи?
7. Розкрийте зміст феноменологічної концепції свідомості.

Література

Основна:

1. Берко П., Держко І., Рітула Г., Небелюк М. Філософські проблеми медицини. – Львів, 2011.
2. Горлач М.І., Кремень В.Г., Ніколаєнко С.М., Требін М.П. Основи філософських знань: філософія, логіка, етика, естетика, релігієзнавство: Підручник. – Київ, 2008.
3. Данильян О.Г., Тараненко В.М. Філософія: Підручник. – Харків, 20011.
4. Касьян В.І. Філософія: відповіді на питання екзаменаційних білетів: Навчальний посібник. – Київ, 2008.
5. Кривуля О.М. Філософія: Навчальний посібник. – Харків, 2010.
6. Петрушенко В.Л. Філософія: Курс лекцій. Навчальний посібник. – Львів, 2003.
7. Тарелкін Ю.П., Цикін В.О. Філософія в структурно-логічних схемах. – Суми, 2006.

Додаткова:

8. Антологія сучасної аналітичної філософії, або жук покидає коробку / за ред. А.С. Синиці. – Львів, 2014.

Тема 10.

ФІЛОСОФСЬКА АНТРОПОЛОГІЯ

ПЛАН

1. Проблема сутності людини.
2. Концепції походження людини.
3. Антропологічні концепції Ернста Кассіра, Макса Шелера, Арнольда Гелена, Гельмута Плеснера.

Термінологічний словник

Антропний принцип – Всесвіт запрограмований у такий спосіб, щоб у ньому з необхідністю виникло розумне життя; поява спостерігача (людської свідомості) – це мета розвитку Всесвіту, параметри якого налаштовані на її реалізацію.

Антропогенез – процес виникнення та еволюційний розвитку фізичного типу людини як *homo sapiens* в біологічному, психологічному та соціокультурному плані.

Антропологія – емпірична наука, що вивчає людину, її походження, розвиток, існування в природному та культурному середовищі.

Есенціалізм – принцип, заснований на ствердженні існування сутності людини (незмінних, вічних, об'єктивних, незалежних від людини властивостей), реалізація якої є метою життя людини.

Ідентичність – прояв соціальності людини, визначення свого місця в суспільстві на основі відносин з іншими, приналежність до певної групи чи спільноти двома способами: 1) через позиціонування себе у мережі відносин (сестра-брат, вчитель-учень, друг-друг тощо); 2) через членство в групі на основі переконань, цінностей чи властивостей, спільних з іншими членами групи (культурна, національна, релігійна, політична, гендерна приналежність тощо: італієць, мусульманин, жінка, демократ) тощо.

Індивід – (людина в біологічно-соціальному аспекті) представник роду, виду або спільноти, якому притаманні загальні властивості цього роду, виду чи спільноти.

Індивідуальність – сукупність своєрідних неповторних властивостей окремої людини, що відрізняють її від інших людей.

Онтогенез – індивідуальний розвиток організму (послідовні морфологічні, фізіологічні та біохімічні зміни) з моменту утворення зиготи до природної смерті.

Особа – людина як суб'єкт соціальної дії, наділений правами, свободами та відповідальністю.

Особистість – людина як така, що творчо виражає свою індивідуальність, вдосконалює себе, розвиває внутрішній світ; духовний аспект людського буття, який не даний в готовому вигляді від початку, а перебуває у становленні.

Самість – внутрішній світ людини з притаманним йому внутрішнім центром; її суть полягає в перетині чотирьох вимірів людського буття: тіла, мови, дії та нарративу (життєвого плану, життєвої історії).

Символ – знак або матеріальний предмет, що вказує на якийсь інший предмет, поняття чи явище через асоціацію, подібність або домовленість.

Соціалізація – комплексний процес засвоєння індивідом певної системи знань, норм, цінностей, моделей поведінки, яке уможливорює ефективну взаємодію з іншими членами певної спільноти чи суспільства загалом.

Методичні вказівки

1. Проблема сутності людини.

- Поясніть відмінності між антропологією та філософською антропологією.
- На основі раніше засвоєних знань з історії філософії поясніть особливості та назвіть представників есенціалістського та екзистенціалістського підходів до природи людини.
- З'ясуйте взаємозв'язок між поняттями, що розкривають багатоаспектну природу людини: «самість», «ідентичність», «особа», «індивід», «особистість», «індивідуальність».
- Розкрийте взаємозв'язок біологічного, соціального і духовного аспектів життя та діяльності людини.
- Обґрунтуйте позитивні та негативні наслідки соціалізації для становлення людської самості.
- Проаналізуйте феномен творчості як специфічно людської здатності.
- Охарактеризуйте етапи творчості крізь призму концепції Арістотеля про *poiesis* – *mimesis* – *techne*.
- Порівняйте відмінності у трактуванні людини-творця/митця у філософії Середніх Віків та Відродження.
- З'ясуйте філософські (від філософії буддизму, Арістотеля та Томи Аквінського та Гегеля до сучасності) інтерпретації та співвідношення понять «душа» і «дух».

2. Концепції походження людини.

- Розтлумачте креаціоністську концепцію походження людини та назвіть її представників.
- Охарактеризуйте еволюціоністську концепцію походження людини та назвіть її представників.
- Дайте визначення поняттям: онтогенез, антропогенез та біосоціогенез.
- Поясніть космічну теорію походження людини та назвіть її представників.
- Проаналізуйте зміст антропного принципу, сформульованого Бренденом Картером у 1973 р.
- Прокоментуйте визначення П'єра Тейяра де Шардена «людина – це еволюція, що усвідомила себе» в контексті його концепції християнського еволюціонізму, що передбачає чотири етапи еволюції: переджиття, життя, думки (ноосфери), наджиття.

3. Антропологічні концепції Ернста Кассірера, Макса Шелера, Арнольда Гелена, Гельмута Плеснера.

- Розкрийте зміст функціоналістського підходу Е. Кассіра до природи людини, яку він визначає як «тварину, що творить символи».
- Обґрунтуйте дуалістичний погляд М. Шелера на людину як єдність «духу» і «життєвого пориву».
 - Охарактеризуйте «життєвий порив» та «дух» крізь призму двох видів любові, які їх характеризують: ерос та агапе.
 - Поясніть, що має на увазі М. Шелер, стверджуючи, що специфічною властивістю людини є «здатність казати “ні”»: чому саме тільки людина здатна сказати «ні», здатна протистояти?
 - Проаналізуйте «відкритість світові» як засадничу специфічну властивість людини крізь призму філософії М. Шелера та А. Гелена.
 - Поясніть, що має на увазі А. Гелен, визначаючи людину як «неповноцінну істоту» порівняно з твариною та вбачаючи специфіку природи людини у її «біологічних недоліках».
 - З’ясуйте відмінність між центричною позиційністю тварини та ексцентричною позиційністю людини у концепції Г. Плеснера.

Питання для самоконтролю

1. Який взаємозв’язок між біологічним, соціальним та духовним аспектами життя і діяльності людини?
2. Які існують концепції походження людини?
3. В чому полягає концепція християнського еволюціонізму?
4. Чому творення символів і творчість загалом є специфічно людськими здатностями?
5. Що означає «відкритість людини світові»?
6. Що означають «дух» і «життєвий» порив у концепції М. Шелера?
7. Які типи любові Ви знаєте?
8. Що означає «ексцентрична позиційність» людини, згідно з Г. Плеснером?

Література

Основна:

1. Горлач М.І., Кремень В.Г., Ніколаєнко С.М., Требін М.П. Основи філософських знань: філософія, логіка, етика, естетика, релігієзнавство: Підручник. – Київ, 2008.
2. Данильян О.Г., Тараненко В.М. Філософія: Підручник. – Харків, 20011.
3. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології: Навчальний посібник / за ред. Н. Хамітова. – Київ, 2016.
4. Касьян В.І. Філософія: відповіді на питання екзаменаційних білетів: Навчальний посібник. – Київ, 2008.
5. Кривуля О.М. Філософія: Навчальний посібник. – Харків, 2010.
6. Петрушенко В.Л. Філософія: Курс лекцій. Навчальний посібник. – Львів, 2003.
7. Тарелкін Ю.П., Цикін В.О. Філософія в структурно-логічних схемах. – Суми, 2006.

Тема 11.

ГНОСЕОЛОГІЯ: ПРОБЛЕМА ПІЗНАННЯ ТА ІСТИНИ. ФЕНОМЕН НАУКИ.

ПЛАН

1. Гносеологія та епістемологія. Рівні та форми пізнання. Типи знання.
2. Проблема пізнаваності світу: гносеологічний оптимізм, скептицизм та агностицизм. Проблема істини: типи істини та концепції.
3. Рівні наукового пізнання та форми наукового знання.
4. Концепції наукового розвитку: епістемологічний еволюціонізм Стівена Тулміна, епістемологічний анархізм Пола Фейерабенда, концепція наукових революцій Томаса Куна.
5. Історичні типи наукової раціональності: класична, некласична та постнекласична наука.

Термінологічний словник

Гносеологія – розділ філософії, що вивчає різні типи пізнання, різні типи знання (буденне, міфологічне, релігійне, філософське, мистецьке, наукове), критерії істини та роль суб'єкта (людської свідомості) у пізнавальному процесі.

Епістемологія – розділ філософії, що вивчає наукове пізнання та наукове знання та досліджує відповідність між знанням про об'єкт пізнання та самим об'єктом.

«Етос науки» – ціннісно-нормативна система, що визначає правила наукової діяльності та взаємодії між науковцями в межах наукової спільноти (термін увів Роберт Мертон).

Знання – результат взаємодії між суб'єктом пізнання (свідомістю того, хто пізнає) та об'єктом пізнання (того, що пізнається, досліджується).

Інтуїція – форма безпосереднього інтелектуального знання, поява знання і розуміння без свідомого логічного оформлення шляхів та способів аналізу даних.

Інформація – сукупність даних, відомостей про явища, процеси та події матеріальної та духовної дійсності незалежно від форми їхнього вираження (текст, відео, малюнок, звукові чи світлові сигнали, електричні імпульси тощо).

Пізнання – процес взаємодії між суб'єктом пізнання (свідомістю того, хто пізнає) та об'єктом пізнання (того, що пізнається, досліджується), результатом якого є знання.

Поняття – форма мислення, яка за допомогою якої предмети, явища і процеси відображаються в їхніх суттєвих і специфічних властивостях.

Соціальний інститут – створена на певній ціннісно-нормативній основі форма організації взаємодії між людьми у різних сферах суспільного життя з метою виконання спільних і соціально важливих завдань (наприклад, церква, держава, армія, ринок, освіта, наука, сім'я тощо) (термін увів Герберт Спенсер).

Судження – форма мислення, яка розкриває зв'язок між предметом та його властивостями або взаємозв'язок між предметами; у мові виражається реченням.

Умовивід – логічний процес переходу від відомого до невідомого: форма мислення, в результаті якої з двох або більше суджень виводиться нове судження, в якому міститься нове знання.

Методичні вказівки

1. Гносеологія та епістемологія. Рівні та форми пізнання. Типи знання.

- З'ясуйте відмінності між гносеологією та епістемологією.
- Охарактеризуйте етапи чуттєвого рівня пізнання та образ як форму пізнання, що є результатом цього рівня.
- Опишіть етапи раціонального рівня пізнання та форми пізнання, що формуються на цьому рівні: поняття, висловлювання і умовивід.
- Проаналізуйте позараціональний рівень пізнання та відповідні йому форми пізнання: фантазію, уяву та інтуїцію.
- Розтлумачте особливості теоретичного, духовно-практичного та практичного типів знання.
- Розкрийте зміст іншої класифікації, в якій виокремлені такі типи знання: буденне, художнє, міфологічне, релігійне, філософське, наукове, квазінаукове.
- Поясніть відмінність між знанням та інформацією.
- Обґрунтуйте відмінність між хибною інформацією та дезінформацією.

2. Проблема пізнаваності світу: гносеологічний оптимізм, скептицизм та агностицизм. Проблема істини: типи істини та концепції.

- Поясніть відмінність між об'єктивною та суб'єктивною істиною.
- Дайте визначення абсолютної та відносної істини.
- З'ясуйте, який тип істини визнається досяжним з погляду гносеологічного оптимізму, скептицизму та агностицизму.
- Вкажіть, згідно з якою з цих трьох позицій щодо пізнаваності світу істина взагалі недосяжна (жоден тип істини недоступний людині).
- Пригадайте на основі знань, отриманих на попередніх заняттях, хто з німецьких філософів є відомим представником агностицизму.
- З'ясуйте, що є критерієм істинності знання, згідно з такими теоріями істини: 1) кореспондентська; 2) конвенціональна; 3) прагматична; 4) когерентна.
- Наведіть приклади сфер дійсності, в яких застосовується кожна з цих теорій істини, а в яких кожна з них призведе до хибних висновків.

3. Рівні наукового пізнання та форми наукового знання.

- Розкрийте відмінності емпіричного та теоретичного рівнів наукового пізнання.
- Охарактеризуйте емпіричні методи пізнання (спостереження, експеримент, вимірювання, анкетування та ін.) і теоретичні методи (аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення, ідеалізація, абстрагування, моделювання та ін.).
- Поясніть специфіку об'єкта пізнання на емпіричному та теоретичному рівнях.

- Дайте визначення форми наукового пізнання та поясніть взаємозв'язок між ними: факт, ідея, проблема, гіпотеза, теорія.
- Опишіть функцію в науковому пізнанні трьох типів теорії: фундаментальних теорій, конкретизуючих теорій, теорій «переднього краю науки».

4. *Концепції наукового розвитку: епістемологічний еволюціонізм Стівена Тулміна, епістемологічний анархізм Пола Фейєрабенда, концепція наукових революцій Томаса Куна.*

- Поясніть, як П. Фейєрабанд у своїй концепції епістемологічного анархізму визначає рушійні сили та як змальовує модель наукового розвитку.
- З'ясуйте, яке застосування мають принцип еволюції та поняття «мутація» і «селекція» в концепції С. Тулміна.
- Дайте відповідь на питання: хто з філософів – С. Тулмін чи П. Фейєрабанд – спростовує цінність слідування науковій традиції для наукового розвитку.
- Прокоментуйте окреслені Т. Куном етапи наукового розвитку на основі пояснення взаємозв'язку сформульованих ним понять: парадигма, «нормальна наука», аномалія, наукова революція.
- Проаналізувавши ці три концепції, зробіть висновок про роль інновації та наукової традиції (парадигми) для розвитку науки.

5. *Історичні типи наукової раціональності: класична, некласична та постнекласична наука.*

- З'ясуйте, які теорії відіграють роль фундаментальної теорії в класичній, некласичній та постнекласичній науці.
- Порівняйте цілі та особливості наукового дослідження на трьох етапах розвитку науки: класичному, некласичному, постнекласичному.
- Поясніть специфіку науки як соціального інституту, в якості якого вона найяскравіше постає у ХХ – на початку ХХІ ст.
- Прокоментуйте засадничі принципи «етосу науки», сформульовані Робертом Мертоном.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть рівні пізнання та форми пізнання, що формуються на кожному з цих рівнів.
2. Чи є синонімами такі поняття: «знання»-«інформація»; «дезінформація»-«хибна інформація».
3. Назвіть методи емпіричного та теоретичного рівнів наукового пізнання.
4. Які моделі розвитку науки пропонують П. Фейєрабанд, С. Тулмін та Т. Кун?
5. Охарактеризуйте три історичні типи наукової раціональності.
6. Що означає «етос науки»?

Література

Основна:

1. Горлач М.І., Кремень В.Г., Ніколаєнко С.М., Требін М.П. Основи філософських знань: філософія, логіка, етика, естетика, релігієзнавство: Підручник. – Київ, 2008.
2. Данильян О.Г., Тараненко В.М. Філософія: Підручник. – Харків, 20011.

3. *Касьян В.І.* Філософія: відповіді на питання екзаменаційних білетів: Навчальний посібник. – Київ, 2008.
4. *Кривуля О.М.* Філософія: Навчальний посібник. – Харків, 2010.
5. *Петрушенко В.Л.* Філософія: Курс лекцій. Навчальний посібник. – Львів, 2003.
6. *Тарелкін Ю.П., Цикін В.О.* Філософія в структурно-логічних схемах. – Суми, 2006.

Додаткова:

7. Антологія сучасної філософії науки, або усмішка ASIMO / за ред. В.П. Мельника та А.С. Синиці. – Львів, 2017.
8. *Мельник В.П.* Філософія. Наука. Техніка: Методолого-світоглядний аналіз. – Львів, 2010.
9. *Семенюк Е.П., Мельник В.П.* Філософія сучасної науки і техніки. – Львів, 2006.

Тема 12.

СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ

ПЛАН

1. Основні філософські підходи до трактування суспільства.
2. Історичні типи суспільства: аграрне, індустріальне, постіндустріальне.
3. Культура та цивілізація. Типологія культури.
4. Проблема масової культури. «Бунт мас» Хосе Ортеги-і-Гассета.

Термінологічний словник

Артефакт – будь-який штучно створений предмет, продукт творчо-технічної діяльності людини.

Етнос – природно сформована спільнота людей на основі генетичної спорідненості та спільності поведінкових рис, світогляду, релігійних вірувань, традицій.

Консюмеризм – ідеологія споживацького способу життя.

Культура – система духовних та матеріальних цінностей, а також відносин між людьми, сформованих на основі накопичення, споживання та передачі цих цінностей; відображає індивідуальні духовні пошуки людини.

Масова культура – феномен другої половини ХХ ст., культура, що знаходить попит у широких верствах населення різних країн, є комерційно успішною та пронизує усі сфери життя людини (розваги, ЗМІ, одяг, кулінарія тощо).

Народ – 1) населення певної країни (території), сукупність різних верств та соціальних груп, не ґрунтується на генетичній та культурній спорідненості; 2) у деяких концепціях ототожнюється з поняттям «нація».

Нація – політична та державна форма організації життя народу, що має спільне економічне життя, спільну мету політичної незалежності, юридичні обов'язки усіх

представників, спільну історичну пам'ять, психологічне та культурне самовизначення; включає всіх громадян держави, незалежно від етнічної приналежності.

Соціальна дійсність – сукупність умов суспільного життя, складається з людей, їхньої діяльності, взаємодії, мови як коду взаємодії, артефактів та «соціального уявного».

«Соціальне уявне» – спільні уявлення людей про те, яким має бути суспільне життя і суспільні відносини; уможливорює взаємодію і передбачає вдосконалення наявних умов суспільного життя; не виражене теоретично в концепціях чи доктринах, постійно змінний у практиці процес смислотворення (термін увів Ж. Дюран).

Суспільство – система різних типів та форм взаємодії між людьми впродовж усієї історії або на певному етапі історичного розвитку.

Цивілізація – вищий етап суспільного розвитку, що передбачає раціоналізацію виробництва, формалізацію закріплених у праві соціальних відносин, покращення матеріальних умов людського буття.

Цінності – абстрактні ідеї та матеріальні предмети, що відображають духовні потреби, суспільні ідеали та еталони належного.

Методичні вказівки

1. Основні філософські підходи до трактування суспільства.

- Дайте визначення поняттям соціальна дійсність, суспільство, соціальний інститут, народ, етнос, нація.
- Проаналізуйте специфіку дослідження соціальної дійсності, розкривши зміст сформульованих Вільямом Віндельбандом та Генріхом Рікертотом ідіографічного і номотетичного методологічних підходів.
- Охарактеризуйте основні концепції суспільства: ідеалістичну, матеріалістичну, натуралістичну, органістичну, атомістичну, концепцію методологічного індивідуалізму Макса Вебера та ін.

2. Історичні типи суспільства: аграрне, індустріальне, постіндустріальне.

- Охарактеризуйте цінності, тип соціальних відносин та форму виробництва в аграрному (традиційному) суспільстві.
- Опишіть зміни, що відбулися в ціннісно-нормативній, виробничо-економічній та соціальній сферах на індустріальному етапі.
- З'ясуйте особливості постіндустріального суспільства.
- Поясніть, чи існують проміжні, перехідні стадії у сучасному світі, звернувшись до прикладу конкретних країн.

3. Культура та цивілізація. Типологія культури.

- Розгляньте етимологію поняття «культура» та порівняйте визначення культури, сформульовані Цицероном (I ст. до н. е.) та Самуелем фон Пуфендорфом (XVII ст).
- Розгляньте основні компоненти культури: духовні цінності, матеріальні цінності та відносини між людьми, сформовані на основі цих цінностей.
- Проаналізуйте символічну, ігрову, теологічну та еволюційну концепцію культури.

- Прокоментуйте основні функції культури (комунікативну, аксіологічну, світоглядну, нормативну, виховну, адаптаційну та ін.) та поясніть, у який спосіб культура забезпечує зв'язок між поколіннями.
- Порівняйте елітарну культуру, масову культуру та субкультуру.
- Розкрийте відмінності між етнічною, національною та світовою культурою.
- З'ясуйте, як Карл Ясперс аргументує існування «світової культури».
- Обґрунтуйте, чому Освальд Шпенглер заперечує існування «світової культури», посиляючись на сформульовану ним циклічну концепцію розвитку культури.
- Поясніть відмінність між культурою та цивілізацією.

4. Проблема масової культури. «Бунт мас» Хосе Ортеги-і-Гассета.

- З'ясуйте, які причини виникнення масової культури виділяє Х. Ортега-і-Гассет.
- Охарактеризуйте риси «людини маси» (представника масової культури), згідно з концепцією Х. Ортеги-і-Гассета.
- Поясніть, як проявляє себе «людина маси» у науці та які загрози для наукового розвитку несе «варварство спеціалізації», згідно з концепцією Х. Ортеги-і-Гассета.
- Охарактеризуйте «одновимірну людину» (представника масової культури), описану Гербертом Маркузе в однойменній праці («Одновимірна людина»).
- Аргументуйте, чому Г. Маркузе називає консюмеризм формою соціального контролю.
- Проаналізуйте роль ЗМІ у сучасній міфотворчості, зокрема роль реклами як інструмента створення хибних потреб.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення ідіографічному і номотетичному методологічним підходам.
2. У чому полягає специфіка дослідження суспільства та соціальної дійсності загалом?
3. Охарактеризуйте основні концепції суспільства.
4. Які основні риси історичних типів суспільства?
5. Які типи культури Ви знаєте?
6. У чому відмінність між культурою та цивілізацією?
7. Охарактеризуйте людину масової культури.
8. Що таке консюмеризм?
9. Які причини виникнення масової культури?

Література

Основна:

1. Горлач М.І., Кремень В.Г., Ніколаєнко С.М., Требін М.П. Основи філософських знань: філософія, логіка, етика, естетика, релігієзнавство: Підручник. – Київ, 2008.
2. Данильян О.Г., Тараненко В.М. Філософія: Підручник. – Харків, 2011.
3. Касьян В.І. Філософія: відповіді на питання екзаменаційних білетів: Навчальний посібник. – Київ, 2008.
4. Кривуля О.М. Філософія: Навчальний посібник. – Харків, 2010.

5. *Петрушенко В.Л.* Філософія: Курс лекцій. Навчальний посібник. – Львів, 2003.
6. *Тарелкін Ю.П., Цикін В.О.* Філософія в структурно-логічних схемах. – Суми, 2006.

Додаткова:

7. *Андрущенко В. П., Михальченко М.І.* Сучасна соціальна філософія. – Київ, 1996.
8. *Сінькевич О.Б.* Основи культурології: Підручник. – Київ, 2009.
9. *Таран В.О., Зотов В.М, Рєзанова Н.О.* Соціальна філософія: Навчальний посібник. – Київ, 2009.

Тема 13. ФІЛОСОФІЯ ІСТОРІЇ

ПЛАН

1. Історія як предмет філософського дослідження.
2. Проблема мети та кінця історії.
3. Проблема законів історичного розвитку та критика історицизму.
4. Проблема періодизації історії. Концепція "Осьового часу" Карла Ясперса.

Термінологічний словник

Есхатологізм – погляд на історичний процес як такий, що має кінцеву мету, досягнення якої неможливе виключно в земному тілесному існуванні людини, оскільки полягає у торжестві Царства Божого (після Другого Пришестя Христа, «Страшного Суду»).

Історицизм – принцип, що відображає віру в (аналогічні законам природи) строгі закони та закономірності історичного процесу та визначення метою історії як науки відкриття цих законів та чітке передбачення наступних етапів розвитку.

Історична подія – сукупність історичних фактів або історичний факт, що є значущими для історичної реконструкції минулого.

Історичний факт – дійсна, справжня, не вигадана подія; те, що відбулося насправді, має локалізацію в часі і просторі (коли і де це трапилось?).

Історія – 1) процес часової послідовності усіх подій впродовж розвитку людства (єдність минулого, теперішнього та минулого); 2) наука, що вивчає минуле шляхом реконструкції та інтерпретації минулого на основі письмових та матеріальних свідчень минулих фактів і подій.

Провіденціалізм – релігійно-філософський погляд, згідно з яким напрямок та перебіг історичного процесу, його рушійні сили та кінцева мета визначаються зовнішніми щодо самої людини і незалежними від неї таємничими силами – Провидінням (Волею Бога, діяльністю Бога).

Прогресизм – філософський принцип, що відображає віру в неухильний незворотний лінійний історичний прогрес – поступальний розвиток людства.

Регресизм – філософський принцип, що відображає ідеалізацію минулого, абсолютизацію позитивного змісту минулого і заперечення можливості досягнення такого ж високого рівня розвитку в теперішньому чи майбутньому.

Фіналізм – філософський принцип, згідно з яким уся органічна еволюція та історичний процес є рухом від початкової до кінцевої точки, в якій буде реалізована кінцева мета світобудови (наприклад, релігійні есхатологічні вчення, концепція комунізму К. Маркса, ламаркізм, концепція ноосфери В. Вернадського, концепція чотирьох етапів еволюції П. Тейяра де Шардена).

Методичні вказівки

1. *Історія як предмет філософського дослідження.*

2. З'ясуйте відмінність між дослідженням історичного процесу з погляду історії (як науки) та філософії історії.

- Розкрийте зміст поняття «історичний факт» та «історична подія».
- Опишіть, як в різні епохи змінювалися погляди на те, що є «історичною подією», тобто які події є історично значущими і гідними опису.
- Аргументуйте, чому історія як наука не може бути об'єктивною.
- Проаналізуйте різні підходи до поняття «суб'єкта (творця) історії», зокрема порівняйте погляди К. Маркса (клас/група як суб'єкт історії) та М. Вебера (індивід як суб'єкт історії).

3. *Проблема мети та кінця історії.*

- Проаналізуйте давньогрецький регресизм на прикладі міфу про Золотий Вік, згаданого в поемі Гесіода «Роботи і дні».
- Проаналізуйте особливості теологічного лінійного трактування історії, сформульованого в Середньовіччі: провіденціалізм, фіналізм та есхатологізм.
- Охарактеризуйте особливості прогресизму в лінійній концепції історії, сформованій в епоху Модерну, та поясніть відмінність модерного поняття «прогрес» від середньовічного есхатологізму.
- Розкрийте зміст поняття «кінець історії».
- З'ясуйте, які погляди на «кінець історії» висловлюють Френсіс Фукуяма та Жака Бодріяра (зверніться до параболічної моделі розвитку історії Бодріяра).

4. *Проблема законів історичного розвитку та критика історицизму.*

- Розкрийте зміст історицизму на прикладі ідеалістичного (у філософії Г. Гегеля) та матеріалістичного (у філософії К. Маркса) трактування закономірностей історичного розвитку.
- Обґрунтуйте, чому на думку К. Поппера неможливо виокремити історичні закономірності та передбачити майбутнє суспільно-історичного процесу.
- З'ясуйте, які саме фактори розвитку історії виділяє К. Поппер і чому ці фактори роблять передбачення напрямку майбутнього суспільного розвитку неможливим.

5. *Проблема періодизації історії. Концепція "Осьового часу" Карла Ясперса.*

- Обґрунтуйте, чому К. Ясперс не погоджується із загальноприйнятою періодизацією історії – до Різдва Христового і після Різдва Христового – та розглядом появи християнства як осі історії.

- Вкажіть хронологічні та географічні рамки «осьового часу», згідно з концепцією К. Яспера.
- З'ясуйте, виникнення якого типу світогляду К. Ясперс вважає віссю світової історії.
- Поясніть, якими були основні духовно-інтелектуальні досягнення «осьового часу» та у який новий спосіб людина почала розглядати світ та саму себе.
- Охарактеризуйте періоди світової історії, запропоновані К. Ясперсом.

Питання для самоконтролю

1. Які основні проблеми розглядає філософія історії?
2. Які існують підходи до трактування «суб'єкта історії»?
3. Що таке «історичний факт»?
4. Які відмінності між середньовічною та модерною лінійними концепціями історії?
5. Що таке історицизм?
6. Які аргументи наводить К. Поппер для спростування історицизму?
7. Які хронологічні та географічні рамки «осьового часу» визначає К. Ясперс?
8. Які світоглядні зміни відбулися в період «осьового часу»?
9. Чи може історія як наука бути об'єктивною?

Література

Основна:

1. Горлач М.І., Кремень В.Г., Ніколаєнко С.М., Требін М.П. Основи філософських знань: філософія, логіка, етика, естетика, релігієзнавство: Підручник. – Київ, 2008.
2. Данильян О.Г., Тараненко В.М. Філософія: Підручник. – Харків, 20011.
3. Касьян В.І. Філософія: відповіді на питання екзаменаційних білетів: Навчальний посібник. – Київ, 2008.
4. Кривуля О.М. Філософія: Навчальний посібник. – Харків, 2010.
5. Тарелкін Ю.П., Цикін В.О. Філософія в структурно-логічних схемах. – Суми, 2006.

Додаткова:

1. Бойченко І.В. Філософія історії. – Київ, 2000.
2. Яковенко Н. Вступ до історії. – Київ, 2007.
3. Яцук Т.І. Філософія історії. – Київ, 2004.

ФОРМИ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

Форми поточного контролю

Оцінювання успішності засвоєння студентом кожної окремої теми здійснюється на основі виведення середнього арифметичного значення оцінок за три види діяльності студента впродовж кожного практичного заняття: усних відповідей, письмової роботи (тестів) та рівня активності впродовж заняття.

Ці три види діяльності оцінюються за шкалами, поданими нижче.

1. Усний контроль – усні відповіді:

«5»	«4»	«3»	«2»
Студент добре знає матеріал, не робить вагомих помилок, тільки зрідка припускається несуттєвих неточностей	Студент добре знає матеріал, але робить помилки	Студент частково знає матеріал, робить суттєві помилки	Студент фактично не володіє матеріалом

2. Письмовий контроль – результати тестів:

«5»	«4»	«3»	«2»
90-100%	75-90%	50-75%	< 50%

3. Активність студента на занятті:

«5»	«4» - «3»	«2»
Проактивний	Активний	Пасивний
✓ Вільне володіння другою (англ.) мовою✓ Критичний та самокритичний✓ Вміє планувати час та керувати ним✓ Здатний продукувати нові ідеї (творчий)✓ Ефективно шукає та аналізує інформацію з різних джерел	✓ Доволі добре володіє другою (англ.) мовою✓ Не завжди буває критичним та самокритичним✓ Доволі добре або частково вміє планувати час та керувати ним✓ Не завжди здатний продукувати нові ідеї✓ Доволі добре або частково вміє шукати та аналізувати	✓ Погано володіє другою (англ.) мовою✓ Некритичний та несамокритичний✓ Не вміє планувати час та керувати ним✓ Не здатний продукувати нові ідеї✓ Не вміє самостійно шукати та аналізувати

✓ Ефективно формулює та розв'язує проблеми ✓ Ефективно застосовує знання в практичних ситуаціях ✓ Ефективно працює в команді ✓ Ініціативний ✓ Наполегливий при виконанні завдань ✓ Ефективно адаптується до нових ситуацій	інформацію з різних джерел ✓ Доволі добре або частково вміє формулювати та розв'язувати проблеми ✓ Не завжди вміє застосувати знання в практичних ситуаціях ✓ Доволі добре працює в команді ✓ Іноді проявляє ініціативу ✓ Не завжди наполегливий при виконанні завдань ✓ Не завжди адаптується до нових ситуацій	інформацію з різних джерел ✓ Не вміє формулювати та розв'язувати проблеми ✓ Не вміє застосовувати знання в практичних ситуаціях ✓ Не вміє працювати в команді ✓ Неініціативний ✓ Не виявляє наполегливості при виконанні завдань ✓ Не вміє адаптуватися до нових ситуацій

Форма підсумкового контролю

Формою підсумкового контролю успішності навчання з дисципліни “Філософія та біоетика” є семестровий залік. Ця форма підсумкового контролю полягає в оцінці засвоєння студентом навчального матеріалу виключно на підставі виконаних ним вищевказаних видів робіт на практичних заняттях. Семестровий залік з “Філософії” проводиться після закінчення її вивчення, до початку екзаменаційної сесії.

Схема нарахування та розподіл балів, які отримують студенти

Максимальна кількість балів, яку може набрати студент за поточну навчальну діяльність при вивченні дисципліни, становить 200 балів.

Мінімальна кількість балів, яку повинен набрати студент за поточну навчальну діяльність для зарахування дисципліни, становить 120 балів.

Розрахунок кількості балів проводиться на підставі отриманих студентом оцінок за 4-ри бальною (національною) шкалою під час вивчення дисципліни, шляхом обчислення середнього арифметичного (СА), округленого до двох знаків після коми. Отримана величина конвертується у бали за багатобальною шкалою таким чином:

$$x = \frac{CA \times 200}{5}$$

Для зручності наведено таблицю перерахунку за 200-бальною шкалою:

Перерахунок середньої оцінки за поточну діяльність у багатобальну шкалу для дисциплін, що завершуються заліком

4- бальна шкала	200- бальна шкала
5	200
4.97	199
4.95	198
4.92	197
4.9	196
4.87	195
4.85	194
4.82	193
4.8	192
4.77	191
4.75	190
4.72	189
4.7	188
4.67	187
4.65	186
4.62	185
4.6	184
4.57	183
4.52	181
4.5	180
4.47	179
4- бальна шкала	200- бальна шкала
4.45	178
4.42	177
4.4	176
4.37	175
4.35	174
4.32	173
4.3	172
4.27	171
4.24	170
4.22	169
4.19	168
4.17	167
4.14	166
4.12	165
4.09	164
4.07	163
4.04	162
4.02	161
3.99	160
3.97	159

3.94	158
4- бальна шкала	200- бальна шкала
3.92	157
3.89	156
3.87	155
3.84	154
3.82	153
3.79	152
3.77	151
3.74	150
3.72	149
3.7	148
3.67	147
3.65	146
3.62	145
3.57	143
3.55	142
3.52	141
3.5	140
3.47	139
3.45	138
3.42	137
3.4	136
4- бальна шкала	200- бальна шкала
3.37	135
3.35	134
3.32	133
3.3	132
3.27	131
3.25	130
3.22	129
3.2	128
3.17	127
3.15	126
3.12	125
3.1	124
3.07	123
3.02	121
3	120
Менше 3	Недос- татньо

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. *Берко П., Держко І., Рітула Г., Небелюк М.* Філософські проблеми медицини. – Львів, 2011.
2. *Горlach М.І., Кремень В.Г., Ніколаєнко С.М., Требін М.П.* Основи філософських знань: філософія, логіка, етика, естетика, релігієзнавство: Підручник. – Київ, 2008.
3. *Данильян О.Г., Тараненко В.М.* Філософія: Підручник. – Харків, 20011.
4. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології: Навчальний посібник / за ред. Н. Хамітова. – Київ, 2016.
5. *Касьян В.І.* Філософія: відповіді на питання екзаменаційних білетів: Навчальний посібник. – Київ, 2008.
6. *Кривуля О.М.* Філософія: Навчальний посібник. – Харків, 2010.
7. *Петрушенко В.Л.* Філософія: Курс лекцій. Навчальний посібник. – Львів, 2003.
8. *Тарелкін Ю.П., Цикін В.О.* Філософія в структурно-логічних схемах. – Суми, 2006.
9. *Татаркевич В.* Історія філософії: В 3-х томах. – Львів, 2000.

Додаткова:

10. *Андрущенко В. П., Михальченко М.І.* Сучасна соціальна філософія. – Київ, 1996.
11. Антологія сучасної аналітичної філософії, або жук покидає коробку / за ред. А.С. Синиці. – Львів, 2014.
12. Антологія сучасної філософії науки, або усмішка ASIMO / за ред. В.П. Мельника та А.С. Синиці. – Львів, 2017.
13. *Бойченко І.В.* Філософія історії. – Київ, 2000.
14. *Гнатюк В.* Нарис української міфології. – Львів, 2000.
15. *Горський ВС, Кислюк КВ.* Історія української філософії. – Київ, 2004.
16. *Дахній А.* Нариси історії західної філософії. – Львів, 2015.
17. *Кондзьолка В.В.* Нариси історії античної філософії. – Львів, 1993.
18. *Лой А.М., Бойченко М.І. та ін.* Основи практичної філософії: Підручник. – Київ, 2016.
19. *Луц У.* Феномен секуляризації: наближення до трансцендентного. – Львів, 2016.
20. *Мельник В.П.* Філософія. Наука. Техніка: Методолого-світоглядний аналіз. – Львів, 2010
21. *Огієнко І. (Митрополит Іларіон).* Дохристиянські вірування українського народу. – Київ, 1992.
22. *Пашук А.І.* Нариси з історії філософії Середніх Віків. – Київ, 2007.

23. *Семенюк Е.П., Мельник В.П.* Філософія сучасної науки і техніки. – Львів, 2006.
24. *Сінькевич О.Б.* Основи культурології: Підручник. – Київ, 2009.
25. *Таран В.О., Зотов В.М, Резанова Н.О.* Соціальна філософія: Навчальний посібник. – Київ, 2009.
26. *Яковенко Н.* Вступ до історії. – Київ, 2007.
27. *Яцук Т.І.* Філософія історії. – Київ, 2004.